

BALLA PÉTER

**A Sibrik-fivérek
a Báthoriak szolgálatában**

Eger, 2011.

Tartalom

Bevezetés.....	3
A Sibrikek áttelepülése Erdélybe	5
Sibrik György Báthori István lengyel király szolgálatában	13
Sibrik Gáspár, a Báthori-fejedelmek katonája	20
Összegzés és konklúzió	35
Mellékletek.....	38

Bevezetés

Azért választottuk a kutatói munka témájául a Sibrik-testvérek életútjának a vizsgálatát, mert az ahhoz a korszakkal foglalkozik, amely kevésbé ismert és kutatott (illetve amivel a szerző a távlatokban szeretne foglalkozni), azaz Erdély 16-17. századi történetével, és ezen belül is a Báthori-korszakkal. Dolgozatunkat a Sibrik-testvérpár pályafutásának szenteljük.

Kiinduló forrásként a kutatáshoz az Erdélyi Országgyűlési Emlékeket használtuk, ami Szilágyi Sándor¹ szerkesztésében jelent meg. Értékes adatokkal gazdagítottuk kutatásaink szempontjából a dolgozatot Szádeczky-Kardoss Lajos² tanulmányaiból, az általunk leginkább használt munkája az Erdély és Mihály vajda története. Kihagyhatatlan továbbá a „régiek” közül Veress Endre³ munkássága, és az általa összeállított Báthori István lengyel király levelezését⁴ tartalmazó dokumentumgyűjtemény. Nem kerülhettük ki talán az egyik legrégebbi elbeszélő forrást, Bethlen Farkas⁵ Erdély történetét sem.

¹ Szilágyi Sándor (Kolozsvár, 1827. aug. 30. – Budapest, 1899. jan. 12.): történész, az MTA tagja (levelező tag: 1857, rendes tag: 1873). 1878-tól a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója. Az 1850-es évek küszöbén a szabadságharcról közölt írásokat, később főleg Erdély 16 – 17. századi történetéről dolgozott fel és tett közzé sok adatot, okiratot: 1875-ben a Századok szerkesztését vette át, majd megindította a forrásközlő Történeti Tár című folyóiratot (1878) és a Magyar Történelmi Életrajzok sorozatát (1885).

² Szádeczky-Kardoss Lajos (Pusztafalu, 1859. április 5. – Budapest, 1935. december 29.): történész, egyetemi tanár, az MTA tagja (levelező tag: 1888, rendes tag: 1909). 1882-től 1891-ig a budapesti Egyetemi Könyvtár tisztviselője. 1883-tól magántanár a budapesti egyetemen. 1891-től a kolozsvári, 1919-től a szegedi egyetemen magyar történelem tanára. 1920-22-ben nemzetgyűlési képviselő. Román, lengyel levéltárakban, Törökországban (a Thököly-emigráció után) kutatott, 1895-ben a Zichy-féle kaukázusi expedícióban vett részt, annak naplóját is megírta. Nagyszámú, főleg a 16 – 17. századi Erdély történelmével foglalkozó munkája jelent meg.

³ Veress Endre (Békés, 1868. február 15., – Pécs, 1953. november 24.) történetkutató, tanár. Bukarestben nevelkedett; egyetemi tanulmányait 1891-től Kolozsvárott végezte. 1893-ban a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia helyettes tanára. 1894-től 1897-ig Bécsben az Institut für österreichische Geschichtsforschung oklevéltani osztályán ösztöndíjas. Hazatérve Déván tanár volt. Erdély 16-17. századi történetét kutatta.

⁴ Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése I–II. kötet (szerk.: Veress Endre). Kolozsvár, 1944.

⁵ Bethlen Farkas (bethleni) (Bethlenszentmiklós, 1639. – 1679. december 30.) Erdély kancellárja, történetíró. Bethlen Ferenc és Kemény Kata fia. A kolozsvári unitárius kollégiumban folytatta tanulmányait. II. Rákóczi György udvarában nevelkedett Keresztúri Pál iskolamester tanítványaként, többek között a fejedelem fiával, Rákóczi Ferencel és Bethlen Miklóssal, a későbbi önéletíróval. 1662-ben Kemény Simon híve volt, ezért perbe fogták. Miután felmentették, 1663-ban I. Apafi Mihály tanácsosa ("konziliárus") lett, majd 1667-ben Fehér vármegye főispánja. 1678-ban Konstantinápolyban járt követségben. Előbb a perbe fogott Bethlen János helyett ideiglenes jelleggel, majd 1678-tól erdélyi kancellár lett. Megírta Erdély 1525–1609 közötti történetét *Historia de rebus Transylvanicis* címmel, tizenhat könyvben. Ebben Szamosközy István azóta elveszett kézíratos munkáját is felhasználta (megjelent magyar fordításban: Erdély története, Budapest-Kolozsvár, I–V. kötet, 2000–2010.). A hátrahagyott, nagy értékű történelmi munka kinyomatására testvére, Bethlen Elek, Keresden nyomdát állíttatott fel.

A közelmúlt történetkutatása még mindig szerény helyet biztosít a Báthoriaknak, akár Báthori Istvánról is legyen szó. Ugyanakkor utalni kell olyan történészekre, akik hozzájárultak a Báthoriak korának ábrázolásához: a már említett Nagy László (tanulmány született a tizenötéves háború erdélyi vonatkozásairól⁶ illetve Báthori Istvánról⁷) mellett említhetjük Gebei Sándort, aki például a lengyel királyválasztások kapcsán vázolta fel István király bravúros politikai érzékét;⁸ Horn Ildikó, aki éppen egy új tanulmánykötetben jelenítette meg István egyéniségét;⁹ Szabó Bélát, aki Báthori István oroszországi hadjáratáról készítette a disszertációját.¹⁰

⁶ Nagy László: Erdély és a tizenötéves háború, Századok 1982/4. 639-688.

⁷ Báthory István emlékezete, szerk.: Nagy László, Budapest, 1994.

⁸ Gebei Sándor: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. Szeged, 2007.

⁹ Horn Ildikó: Báthory István uralkodói portréja In: Portré és imázs (Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban), szerk.: G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Budapest, 2008. 363-400.

¹⁰ Szabó Béla: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király katonai és katonapolitikája (Doktori értekezés, PhD). Budapest, 2009.

A Sibrikek áttelepülése Erdélybe

A Sibrikek magukat német származásúaknak tartják. Egyik ősük például Sibrik Péter, Mátyás király hadvezére volt.¹¹ Területileg Szarvaskend és környéke volt a birtokuk (ma is áll szarvaskendi kastélyuk), amely Vas vármegye része volt. Ma ez egy 200 fős kistelepülés Vas megyében. Feltétlen Habsburg-pártiak, aminek legszembetűnőbb bizonyítéka, hogy Sibrik Osvát 1527-28 között a Királyi Kamara tanácsosa, ami ebben az időben szükségszerű Habsburg-hűséget kívánt; testvére, Gergely jogtudósként részt vett a Quadripartitum elkészítésében. Sőt, sokkal ismertebb az a Sibrik György, aki Ferdinánd egyik fő magyarországi támogatója, a Helytartótanács tagja volt. Később is jelentős pozíciót töltenek be utódaik (pl. győri főkapitány, vasi alispán). Az ő testvérüknek, Máténak volt a fia Gáspár és György.¹² Ugyanakkor érdekesség, hogy a feltétlen Habsburg-párti Sibrik-család hithű lutheránus familia.¹³ De tudjuk azt is, hogy némelyik Habsburg származású magyar királyt igazából ez a téma csak másodlagosan érdekelt, gondoljunk csak I. Miksára (1564-1576) vagy II. Mátyásra (1608-1619), de mindenképp idetartozik I. Ferdinánd (1527-1564) is. Így emelkedhetett egyre magasabb pozícióba ez az elszántan evangélikus vasi család. A szarvaskendi Sibrikek a Nádasdy család familiárisaiként funkcionáltak. Egyikük, Sibrik Oszvald, részt vett a Bocskai-felkelésben.¹⁴

Szükségesnek látszik a téma felvezetése érdekében Báthori István politikai pályafutásának felvázolása, amely teljesen összefonódott Erdély születésének utolsó periódusával. Báthori István nádor (1477–1534) – aki Szapolyai János erdélyi vajda politikai ellenfele volt – és Telegdi Katalin (1492–1547) fiaként 1533. szeptember 27-én született Somlyón. Apja néhány hónappal születése után, 1534. március 17-én elhunyt, ezért Várdai Pál esztergomi érsek vállalta nevelését, majd az 1540-es években I. Ferdinánd bécsi udvarában már apródként szolgált. Humanista műveltséget szerzett, ám a közhiedelem ellenére a padovai egyetemen sosem tanult. Az ő hasonnevű unokaöccse viszont igen, és a későbbi erdélyi fejedelem, Báthori Gábor is. A reformáció terjedése idején is megőrizte katolikus hitét. Ez talán annak köszönhető, hogy Itáliában járva megragadta a pápa és az itáliai államok gazdagsága, pompája, amit a katolikus egyház javára írt. Az utazásra egyébként Ferdinánd küldte el, hogy lányát, Katalint a

¹¹ Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I. kötet, Sopron, 1924. 185.

¹² Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal I-XII., Pest 1857-1868, 171.

¹³ Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I. kötet, Sopron, 1924. 185.

¹⁴ Iratok Bocskai István és kora történetéhez (az adattárat készítette Nagy László), Debrecen, 2005. 242.

mantuai herceghez adja, és Báthorit is beválasztotta a küldöttségbe.¹⁵ 1556-ban visszatért Erdélybe, Izabella és János Zsigmond híve lett, a rendek nevében már ő köszöntötte és kísérté Kolozsvárra a hazatérő királynét és fiát. 1559-ben elnyerte Erdély legjelentősebb katonai pozícióját, a váradi kapitányságot. Ez a tény igazolja, hogy a fiatal Báthori István mind politikai, mind katonai tekintéllyel rendelkezett.

Izabella egykori tiszántúli főkapitánya, Balassa Menyhért 1561-ben átpártolt Ferdinándhoz (ami nem ment kivételszámba, Balassa pedig többször is ingadozott a politikai táborok között), ami a Habsburg-Szapolyai küzdelmek újabb felvonásához vezetett. Báthori 1562-ben vereséget szenvedett a Hadadnál vívott csatában Balassa seregétől (habár a közfelfogással ellentétben nem ő vezette a csapatokat, hanem Némethi Ferenc). 1563-ban pedig követként járt Ferdinándnál (eredménytelenül), hogy feleségül kérje annak egyik lányát János Zsigmond számára. 1564-ben Balassa hibáját kihasználva előbb egykori családi birtokát, Szatmárt, majd Nagybányát foglalta el, majd a hadjáratot tovább folytató János Zsigmond egyéb győzelmeket aratott. János Zsigmond jóvoltából a Balassa-birtokok Báthori kezére kerültek. Az új császár és király, Miksa azonban 1565-ben a Németalföldről hazahívott Lazarus Freiherr von Schwendi („Schwendi Lázár”) generálist küldte a „keleti királyság” ellen, akit a király a felső-magyarországi végvidék lecsendesítésének a feladatával bízott meg, felső-magyarországi főparancsnoknak (kassai főkapitánynak) nevezve ki. Schwendi és Balassa sikerei miatt János Zsigmond Báthorit bízta meg, hogy tárgyaljon a békefeltételekről. A Szatmárban kötött ideiglenes megállapodást azonban a fejedelem a vele szövetséges törökök támadása miatt nem tartotta be, aminek következtében az erdélyi követként éppen Bécsben tárgyaló Báthorit Miksa Prágában tulajdonképpen házi őrizetbe vetette. Rengeteg könyvet olvasott a rabságában, ugyanakkor mégis annyira sértve érezte magát alaptalan börtönévei miatt, hogy többet nem szólalt meg német nyelven, bár kiválóan beszélt és értette. Távollétében János Zsigmond Bekes Gáspár¹⁶ (aki János Zsigmondhoz hasonlóan unitárius vallású volt) befolyása alá került, így a hazatérő Báthori háttérbe szorult a fejedelmi udvarban. A Bekes által letárgyalt 1570-es speyeri egyezmény úgy rendezte a két uralkodó viszonyát, hogy János Zsigmond lemondott magyar királyi címéről, Miksa pedig elismerte őt erdélyi fejedelemnek, azzal a

¹⁵ A Báthoriak kora (szerk. Varga Katalin) Budapest, 1982. 13.

¹⁶ Bekes Gáspár (kornyi) (1520-1579): Kisnemesi család sarjaként született, majd Petrovics Péter hadapródja lett, később Erdélybe került, ahol nagyon sok birtokot szerzett meg, majd az egyik legbefolyásosabb főúr lett János Zsigmond udvarában. 1571-ben szembekerült Báthorival, ami az 1575-ös kerelőszentpáli csatáig vezetett, ahol vereséget szenvedett, majd bujkálnia kellett. Később István megbocsátott neki, és lengyel seregében vitézül harcolt Iván csapatai ellen a livóniai háborúban. Vilnius egyik magaslatán áll a sírja, ma Bekes-hegynek nevezik.

feltétellel, hogy magvaszakadtával Erdély is a Habsburgoké lesz. De végül is Báthori ezt az egyezményt a saját hasznára fordította Bekessel szemben.

János Zsigmond halála után a speyeri egyezmény értelmében Erdélynek Miksa uralma alá kellett volna kerülnie (ebben az esetben Bekes Gáspár lehetett volna a vajda), ugyanakkor II. Szelim szultán is kiállította azt az okmányt (athname), amely megnevezte az új fejedelmet, igaz név még nem volt rajta, ez a fejedelmválasztás eredményétől függött. Ez bevett szokás volt, az erdélyi rendek a kritikus helyzetben gyűlést hívtak össze, és 1571. május 25-én a gyulafehérvári országgyűlés egyhangúlag fejedelemmé kiáltotta ki az ország leghatalmasabb főúrát, Báthori Istvánt. A gond itt az volt, hogy egy kikiáltásról, és nem választásról volt szó. Nem is vett részt mindenki a gyűlésen.¹⁷ Sőt, István csak második jelöltként került elő. Először ugyanis Kristófot javasolták – mint idősebb testvért –, de lemondott erről István javára. Az athnámét csak ezután hirdették ki, ugyanakkor a fejedelem, mint erdélyi vajda, titokban hűséget esküdött Miksának is, mert a magyar király nem volt hajlandó fejedelemként elismerni. Mindenképp el akarta érni, hogy legitim vezető lehessen mind a török, mind a magyar király szemében, így vagy úgy. A törököket csak az érdekelte, hogy Magyarország és Erdély ne kerüljön egy kézbe, ezért volt jobb jelölt Báthori, mint a Habsburg-párti Bekes, és ezért járultak hozzá 1572-ben Báthori fejedelemségének örökletessé tételéhez. Miksa ugyan szívesen elfoglalta volna Erdélyt, de néhány évvel a drinápolyi béke után nem kockáztathatott meg egy törökellenes háborút, így elfogadta Báthorit, sőt úgy tett, mintha örülne is, hogy egy unitárius után egy katolikus lett a fejedelem.

A jó viszony azonban nem tartott sokáig: Miksa támogatta Bekes 1573-as Báthori-ellenes szervezkedését. A fejedelem azonban leszámolt ellenfeleivel: Bekes kénytelen volt Magyarországra menekülni, vára, Fogaras pedig családjával együtt Báthori kezébe került. Bekes azonban nem nyugodott: Felső-Magyarország területén hadsereget gyűjtött, Erdélyben pedig a székelyeket és a szászokat igyekezett megnyerni Báthori ellenében. Miksa erőteljesen támogatta Bekes erdélyi akcióját (igaz, csak a színfalak mögött). A fejedelem, akit a király sose ismert el fejedelemnek, végül 1575. július 8-án a kerelőszentpáli csatában végleg legyőzte ellenfelét (a győzelmet végül az egyik „testámentumos úr”, Hagymássy Kristóf átállása hozta el),¹⁸ akit Miksa király ráadásul megtagadott, ezért kénytelen volt Lengyelországba menekülni. Érdekesség, hogy Bekes seregében ott volt Balassi Bálint költő is, akit majdnem kivégeztetett a fejedelem. Bekes elleni háborúban tűnt ki Székely Mózes, aki a radnóti és a kerelőszentpáli csatákban olyan vitézül harcolt, hogy Báthori István megtette őt a fejedelmi

¹⁷ Báthoriak kora 8.

¹⁸ Erdély története I. kötet: A kezdetektől 1606-ig. szerk.: Makkai László Budapest, 1986. 447.

testőrség parancsnokának. A fejedelem még a csatamezőn felakasztatott 5 elfogott főurat, egy hónap múlva pedig országgyűlési jóváhagyással még 43 Bekes-pártit (köztük 7 főurat) végeztetett ki. Balassi Bálint 1577-ig raboskodott a fejedelmi udvarban. A győzelemmel megszilárdult Báthori uralma (bár III. Murád török szultán Erdély éves adóját 10 000-ról 15 000 Ft-ra emelte), és a stabil Erdéllyel a háta mögött javult az esélye a lengyel trónra is.

Belpolitikájában a fejedelmi hatalom megerősítésére törekedett: felülvizsgálta a korábbi fejedelmi birtokadományokat, számba vette az állami jövedelmeket, fejlesztette a kereskedelmet és a bányászatot. Az erdélyi vallási türelmet ő sem bolygatta (ugyanakkor megtiltotta a további újításokat), bár célja volt a katolicizmus erősítése a többségében protestáns fejedelemségben. 1579-ben Kolozsvárra telepítette a jezsuitákat, és mint vallási újítót, a dévai várbörtönbe záratta Dávid Ferenc unitárius püspököt. 1581-ben jezsuita kollégiumot alapított Kolozsvárott, amely a mai Szegedi Tudományegyetem jogelődje. Udvarában Padovában végzett értelmiségiekkel vette körül magát, innen indult például a Wesselényiek és a Bethlenek felemelkedése is, de Kovacsóczy Farkas kancellár is ennek a csoportnak volt a tagja. Maga a fejedelem is kiváló politikai író volt, sőt, legjobb művei a magyar várháborúk koráról szól, ami a 16. századi magyar irodalom remekei.¹⁹ Érzékeny lélek lehetett, hiszen a zongora egyik ősen, virginálon játszott, amit saját szobájában tartott. Uralma idején volt az Erdélyi Fejedelemség első virágkora.

Lengyelország (hivatalos nevén Rzeczpospolita /Lengyel-Litván Nemesi Köztársaság/) a Jagellók kihalása után (1572) szabad királyválasztó ország lett, de a Rzeczpospolita hivatalos megalakulásának éve 1569, a lublini unió éve. 1573-ban Valois Henriket, a francia király öccsét választották királyukká, akivel aláírták az uralkodói hatalmat jelentősen meggyengítő úgynevezett Articuli Henricianit (henriki cikkelyeket). Az új király azonban bátyja halála után elhagyta Lengyelországot, hogy elfoglalja a francia trónt. Újból megindult a küzdelem az üresen maradt lengyel trónért. A legesélyesebb jelölt Habsburg Miksa császár volt, de jelentkezett az orosz IV. (Rettegett) Iván is, míg a törökök Báthori István erdélyi fejedelmet ajánlották a lengyelek figyelmébe. Az orosz cár területi engedményekért cserébe visszalépett Miksa javára, akit a pápa is támogatott. Az 1569-es lublini unióval szorosan összekapcsolt lengyelek és litvánok attól tarthattak, hogy a Habsburgok és a Rurikok felosztják országukat, miközben török támadással kell számolniuk. Hiába választotta meg a főurakból és főpapokból álló szenátus Miksát, a köznemesség 1575. december 12-én Báthori mellett foglalt állást. Végül a gyorsaság döntött: a késlekedő Miksával szemben az erdélyi ügyeket elrendező

¹⁹ Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése Budapest, 1979. 264.

fejedelem elfogadta a lengyel rendek feltételeit, és feleségül vette a nála 10 évvel idősebb Jagelló Annát, az utolsó Jagelló-házi lengyel király, II. Zsigmond Ágost húgát. A gyorsan Lengyelországba érkező Báthorit 1576. május 1-jén Krakkóban, a waweli székesegyházban királlyá koronázták. Bár azt hozzá kell tenni, hogy Miksa császár ekkor már nem is akart anynyira lengyel király lenni. Hatalmas zűrzavar lett volna, ha a lengyel uralkodót a Szenátus szavazata alapján a Habsburg ház adta volna, mivel „a fekete sas összeegyeztethetetlen a fehér sassal”,²⁰ ezt tudta Miksa is. Így Istvánnak már csak az ellenálló Danzig városával kellett elismertetnie uralmát.

Erdély fejedelemségéről sem mondott le, előbb vajdaként bátyja, Báthori Kristóf kormányozta a fejedelemséget, majd halála után, 1581-ben Kristóf fia, Zsigmond lett a vajda. Az ő kiskorúságának idejére kormányzótanácsot, majd három helytartóból álló triumvirátust állított fel, a fontosabb ügyeket azonban a Krakkóban székelő erdélyi kancellárián keresztül saját maga intézte, illetve kancellárjai, Jan Zamoyski és Berzeviczy Márton. 1585-ben a Magyar Királyságtól visszaszerezte Nagybányát, a három helytartó helyett pedig egyet nevezett ki: Ghiczy János váradi kapitányt. A Rzeczpospolita-ban is igyekezett erősíteni a központi hatalmat, rendbe tette a gazdaságot (fogyasztási adókat vezetett be), a rendektől független zsoldos hadseregében pedig szívesen alkalmazott erdélyieket (volt, hogy ötezren is harcoltak seregében!). A lovasság parancsnokává tette például a korábban ellene harcoló, de később bocsánatát elnyert Bekes Gáspárt, és az Egert védő Bornemissza Gergely János nevű fia is az oldalán harcolt. Számos székely harcolt Báthori lengyel király oldalán, akik közül ki lehet emelni Székely Mózes, a későbbi sófalvi sókamarást és erdélyi fejedelmet. Kancellárja és legfőbb támasza, a Padovában tanult köznemes, Jan Zamoyski volt, akihez Kristóf bátyja Griseldis nevű lányát is feleségül adta. 1584-ben még a korábban őt támogató Zborowski-fivérek összeesküvését is felgöngyölítette, egyiküket ki is végeztette. 1579-ben ő alapította meg a Vilnai (Vilnusi) Egyetemet. Nem szerette a lengyeleket, akik szintúgy nem szívelték. Sokszor a szemére vetették, hogy nem tartja be a köztársaság jogszabályait, mire István, határozottan ezzel vágott vissza: Nem vagyok „se faragott, se festett báb” („non fictus neque pictus”).²¹

²⁰ Gebei Sándor: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások (Doktori értekezés, MTA), 2004. 31. http://real-d.mtak.hu/228/1/Gebei_Sandor.pdf (letöltés ideje: 2011-04-04)

²¹ Gebei Sándor: Erdélyi–oroszkapcsolatok a XVII. században In: A magyar – orosz kapcsolatok tizenkét évszázada // Dvenadcaty sztoletyij vengerszko – russzkih otnoseniy. (Az ELTE Ruszisztikai Központ 2005. május 26-i ünnepi konferenciájának előadásai – Szerk.: Szvák Gyula) Bp., ELTE Ruszisztikai Központ, 2005. – bilingvis kiadás magyar változata: 30-38., orosz nyelvi változata: 34-43. http://www.russtudies.hu/php/upload/File/06Gebei-M_kesz.pdf (letöltés ideje: 2011-04-04)

A lengyel rendek azt kívánták tőle, hogy szerezze vissza a livóniai háborúban Rettegett Iván cárral szemben elvesztett területeket, miközben maguk nem akarták a háború terheit viselni. Nagyobb részt erdélyi katonákból és székelyekből álló seregével Báthori megfelelt az elvárásoknak: Báthori István mint lengyel király háborúja IV. Iván cár ellen elkerülhetetlen volt, hiszen uralkodása az 1558-1583 közötti livóniai háborúk időszakára esett. Rettegett Iván a Balti-tenger keleti partvidékének birtoklásáért indított háborút a Német Lovagrend, a Rzeczpospolita és Svédország ellen. Kezdetben váltakozó sikerrel folyt a harc, de a háború következő szakaszában a cár elfoglalta a Baltikum jelentős részét. Zsigmond Ágost erélytelen uralkodása, majd a lengyel trónutódlás körüli zavarok ösztönzőleg hatottak IV. Iván Lengyelország elleni szándékaira. Báthori István trónra lépte után a cár azt igyekezett kihasználni, hogy az új lengyel király Danzig meghódoltatásával van elfoglalva és támadást intézett lengyel területek ellen.

Rettegett Iván 1577-es hadjáratának eredményeképpen majdnem az egész Baltikum a kezére került. Viszont ez a hadjárat nem hozott döntő fordulatot és ezután a livóniai háború utolsó, döntő szakaszába lépett, amely Báthori sikereit hozta. Az orosz történetírás szerint Lengyelország a térség egyik legjelentősebb katonai hatalma volt a 16. század közepén. Báthori színrelépésével egy új veszedelemtől is tartottak. Úgy vélték, hogy Báthori segítségül hívhatja a törököket, vagy a tatárokat (akik elég sokat portyáztak a Moszkvai Nagyfejedelem-ségben). Ezért nem vállaltak nagy csatákat, és Báthori haderejét jól felkészült erődök ostromlásával akarták felőrölni.

Báthori felvonuló hadserege hosszas haditanácskozás után Polock körülzárásához és ostromához fogott. A vár ostroma elhúzódott, váltakozó sikerrel folyt, de az orosz felmentő sereget visszaverve, a védők kénytelenek voltak a vár feladásának feltételeiről tárgyalásokat kezdeményezni. A tárgyalások a vár átadását eredményezték. A vár védői bántódás nélkül távozhattak. A tartomány pacifikálása után Báthori hozzálátott az egész terület közigazgatási és egyházi ügyeinek átrendezéséhez.

Mindent elrendezve visszatért Wilnóba, de ott maradt csapatai még folytatták a cári erősségek, csapatok zaklatását. Báthori ekkor már a következő évi hadjáratára gondolt.

Báthori 1580-as hadjárata jóval nagyobb szabású volt az előző évinél, amikor is csak egy néhány éve elfoglalt tartományt szerzett vissza. Több hadszíntéren folytak a hadi események, néhány várat sikerült véglegesen elfoglalni az oroszoktól. A háború végleges eldöntése viszont a következő évre maradt.

Báthori Lengyelországa és Rettegett Iván Oroszországa közötti harcban 1581 ősze és tele volt a háború sorsát valójában eldöntő időszak. A Pszkov elleni hadjárat és téli ostrom nehéz vál-

lalkozásnak számított a zord éghajlatú vidéken, főleg akkor, amikor a téli hadviselés Európában még ritkaság számba ment. Erről a hadjáratról a legfontosabb forrás Jan Piotrowski nevéhez fűződik, aki lengyel tábori papként és írnokként személyesen is részt vett az eseményekben. A hadtörténelem mellett részletesen beszámol több diplomáciatörténetileg is fontos eseményről. Piotrowski szerint egy érdekes üzenetváltás történt július 22-én, amikor is Báthori gyakorlatilag személyes párbajra hívta ki Rettegett Ivánt.

Ennek előzménye a következő: Báthori Moszkvából kapott egy levelet, amely tele volt érthetetlen kifejezésekkel, ocsmány szitkokkal és a királyt esküszegéssel, hitetlenséggel vádolta a cár. Báthori megparancsolta, hogy a válasz legyen rövid és sorolják fel az orosz uralkodó galádságait. Báthori levele, a párbajra utalva végül is így végződött: „mindenre válaszolni nem akarok, hanem tettel kívánok bizonyítani, mivel pedig azzal vádolsz, hogy keresztény vért akarok mindenáron ontani, hát gyere ki egyedül egy bizonyos helyre, te is, én is kíséret nélkül, s szemtől szembe mérjük össze erőinket; amit is ha meg nem teszel, csak még jobban megmutatod az egész világnak tespedtségedet”.²²

Az ostrom elhúzódott, mivel az oroszok bőségesen el voltak látva élelmiszerrel és munícióval. Báthori többszöri várfoglalási kísérlete is kudarcot vallott, és más módszerek sem hoztak sikert. Novemberre, főleg a hideg idő beálltával, gyakorlatilag patthelyzet állt be. Ekkora már Báthoriék is abban reménykedtek, hogyha a várat nem is foglalják el, legalább számukra kedvező béketárgyalásokat tudnak folytatni a cárral. Ebben az is nagy szerepet játszott, hogy a svéd király támadást intézett Rettegett Iván uralma alatt álló livóniai területek ellen, és sorban foglalta el a várakat. IV. Iván cár akkorra már inkább a svédek ellen harcolt volna, és így hajlott a királlyal való megegyezésre, természetesen számítva arra, hogy a békekötés majd számára lesz eredményesebb.

A béketárgyalások nehezen kezdődtek. Összesen huszonegy ülésből állt a békekonferencia-sorozat, és 1582. január 15-én fejeződtek be a hiteles békeszerződési okmányok cseréjével. A békeszerződés véglegesítésére a január 9-i ülésen került sor, amelyet csak részbeni módosítások követtek. Az előzetes tárgyaláson a lengyel követek azt akarták, hogy a várak neveit és határait régi szerződések alapján írják le. Az oroszok ezt ellenezték, és csak azt akarták, hogy a határokat nagy általánosságban írják le. Ezen kívül azt is a szerződésbe akarták foglalni, hogy Litvánia vagy Livónia a cár ellen, az pedig ellenük nem indít háborút. Az oroszok végül is ráálltak arra a megfogalmazásra, hogy Moszkva a litván (pl. Kijev, Cserkasszi), határmenti várak és az átadott livóniai várak ellen, Báthori viszont az orosz kézen lévő várak

²² Szabó Béla: Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem katonai és katonapolitikai tevékenysége (Doktori értekezés, PhD) 112.

ellen nem lép fel ellenséges szándékkal, a birtokok és várak régi határai továbbra is megmaradnak.²³

A megegyezés megszületett, majd ezek után az egybegyűlt követek még egyszer elolvasták a szerződést, a szokásnak megfelelően átadták egymásnak meghatalmazásaikat, és így az oroszoké a lengyeleknél, a lengyeleké az oroszoknál maradt. Ezt követően a jelenlévő üléstítkárok, Michal Haraburda Báthori, Nyikita Basszenka a cár részéről aláírták a békeszerződést, az ágyúk és a várakban lévő egyéb hadi anyagok listáját. Ugyanakkor érdekes, hogy nem volt fegyverszünet egészen a Jam Zapolsk-i béke aláírásáig, annak ellenére, hogy a Zamoyski vezette egységek súlyos veszteségeket szenvedtek: olyan hideg tél volt, hogy a lovasok a nyergeikbe fagytak.²⁴

Egy, a törökök európai területei ellen vezetett felszabadító háború, minden valószínűség szerint az 1582. január 15-i békekötés után fogalmazódott meg Báthoriban. Amikor jóval később közölte ez irányú terveit, az a lengyel urak dühödt ellenkezésébe ütközött. Emellett nagyon jelentős külföldi ellenállásba is: bár a pápa támogatta, a Habsburgok tartózkodtak koalícióba lépni Istvánnal (féltek, hogy magának vindikálja a magyar koronát), míg IV. Iván me-reven elzárkózott.²⁵

Távolabbi politikai tervét - Lengyelország, Magyarország és Erdély államszövetségét, mely egyaránt szolgálta volna a Habsburgok és a török visszaszorítását - nem tudta megvalósítani. 1586. december 12-én váratlanul halt meg a litvániai Grodnóban. Mivel utóda nem született, a lengyel trónon feleségének unokaöccse, a svéd III. Zsigmond követte, annak ellenére, hogy Báthori megpróbált utódról gondoskodni: Báthori Boldizsár nevű unokaöccsét, aki Kristóf fia volt, már Krakkóban neveltette, és halála után úgy gondolta, követni fogja a trónon. Zamoyski kancellár viszont – akinek nagyon nagy presztízse volt a Rzeczpospolitában – a Vasa-ház mellé állt. Halála után a krakkói waweli székesegyház kriptájában temették el. A lengyelek egyik legnagyobb királyukat tisztelik benne (bár uralkodása alatt a nemesség körében nem örvendett igazán nagy népszerűségnek), annak ellenére, hogy élete végéig megmaradt magyarnak, és velük csak latinul érintkezett. A későbbi erdélyi fejedelmek őt, mint a Hu-

²³ Szabó Béla: Báthory István magyar katonái a livóniai háborúban (1579-1582):

http://193.224.76.4/download/bjkmk/bsz/bszemle2005/hadtort0201_2005.html (letöltés ideje: 2011-04-04)

²⁴ Norman Davies: Lengyelország története, Budapest, 2006. 345.

²⁵ Szabó Béla: Báthory István magyar katonái a livóniai (1579-82) :

http://193.224.76.4/download/bjkmk/bsz/bszemle2005/hadtort0201_2005.html (letöltés ideje: 2011-04-04)

nyadi Mátyás óta a legsikeresebb magyar politikust tekintették példaképüknek, követték azon koncepcióját, hogy Magyarországot Erdélyből kiindulva is lehet egyesíteni.²⁶

Sibrik György Báthori István lengyel király szolgálatában

Sibrik György és Sibrik Gáspár, akik „Erdélybe szakadtak”,²⁷ a protestantizmus valamelyik ágának a követői lehettek (György mindenképp). Bár tudjuk, hogy Báthori István hitű katolikus volt, mégis tiszteletben tartotta a vallásszabadságot, és becsülte azokat a protestánsokat, akik tehetségesek és lojálisak voltak. Erdélybe szakadásuk közvetlen oka Bori Mihály bakabányai kapitány és Ibrahim aga párbaja volt 1578-ban, amikor „Bellona azonban a magyaroknak kedvezve az egész török sereget szétszórta”.²⁸ Ezt követően pedig a Sibrik-testvérek részt vettek az ott lévő törökök lemészárlásában. A török szultán ezt a drinápolyi béke (1568) megszegéseként értelmezte, és követelte a résztvevők kiadását. A Sibrik-testvérek kényszerűségből elmenekültek Rudolf előtt Erdélybe. György és Gáspár is harcolt István király lengyel-orosz háborújában (1579-81), György jelentősebb feladatokat töltött be. 1579 februárjában még csak 8, júliusban már a Sitna városába megérkező erdélyi lovasok közül 160-nak a parancsnoka,²⁹ a legmagasabb zsoldot húzó lovaskapitányok egyike. Ezt az adatot Veress Endre számadáskönyveiből olvastuk ki.³⁰

Az első hadjárat után, már 1579-ben visszatért Erdélybe, ekkor Báthori István testvérétől, Kristóftól „jóságot” kért Sibrik Györgynek,³¹ aki 1580-ban főispán lett Biharban.³² Nem sokkal később visszatért Krakkóba. Katonai szempontból kiemelkedő feladattal bízta meg István király: ő lett a lengyelországi magyar seregek főparancsnoka³³ 1580 és 1581 között, tehát a második lengyel-orosz háború idején.³⁴ Sőt, politikai szerepére utal, hogy ugyanebben az időben a király kinevezte a cárral való békétárgyalások főkövetének is. Ennek a háborúnak,

²⁶ Báthori István életrajza a http://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A1thory_Istv%C3%A1n (letöltés ideje: 2011-04-04) és Dr. Bíró Vencel: Báthory István fejedelem, Kolozsvár, 1935.

²⁷ Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I-XII., Pest 1857-1868, 171.

²⁸ Bethlen Farkas: Erdély története III. kötet Báthory Istvántól Báthory Zsigmondig, Budapest-Kolozsvár 2004., 142.

²⁹ Veress Endre: Berzeviczy Márton 1538-1596. Budapest, 1911. <http://mek.niif.hu/05700/05763/html/04.htm> (letöltés ideje: 2011-04-04)

³⁰ Veress Endre: Báthory István lengyel király számadáskönyvei. Budapest, 1918.

³¹ Veress Endre: Báthory István lengyel király levelezései I. kötet, 1556-1580. Kolozsvár, 1944. 140-141.

³² Pásti Judit: Bihar vármegye főispánjai. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1979. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VI.): <http://hbml.archivportal.hu/data/files/144620980.pdf> (letöltés ideje: 2011-04-04)

³³ Szabó György: Abafáji Gyulay Pál. Budapest, 1974. 30.

³⁴ Ó. Barlay Szaboles: Romon világ: fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Budapest, 1986, 384.

és abban viselt szerepéről érdekes adalékot tudhatunk meg öccsétől, Gáspártól.³⁵ György nem csak a hadak irányításában vállalt szerepet, hanem mint főkapitány, felelős volt a logisztikáért is. Ebben a levélben leírja, hogy mennyi ideiglenes hidat kellett építeni „eő Felsége bemenetelire”, majd ezután István elé járult, és még a díszebédet is ő szervezte meg. Ezután indultak Pszkov ellen. Útközben elfoglaltak több erődöt is, majd szóba kerül az István által bírt két legfontosabb város és vár, Newel és Zawolocz³⁶ is, amit Sibrik György irányításában hagyott meg. Itt értesülünk arról, hogy mennyi „magyar lovag” volt a várórségben, itt tudjuk meg, hogy milyen katonai rangban szolgált ennek a fejezetnek a főszereplője: hadnagy volt, míg a főhadnagyi posztot Báthori Boldizsár töltötte be. Sibrik Gáspárnak ezeket a dolgokat maga a bátyja írta meg, sajnos ezt a levelet eddig még nem sikerült megtalálni. Pszkov ostromának van György és testvére szempontjából egy érdekes momentuma. Székely András zabolai nemes (úgy tűnik, elég vagyonos lehetett és/ vagy a hadjárat során sokat portyázott) végrendelezett István király Pszkov alatt lévő táborában, és katonatársaira is hagyott értékeket, például Sibrik Györgye és Sibrik Gáspárra is (Györgynek egy ezüstös és aranyos török edényt, „(s)zomakot”³⁷, egy párduchbőrt illetve még a szablyáját is, míg Gáspárra párduchbőrt, három orosz subát).³⁸ A végrendelet szeptember 9-én íródott, az ostrom elején.

1583-ban Gyulai Pállal együtt szervezte meg az 1581-ben meghalt Kristóf vajda temetését, és a triumvirátus felállítását. Báthori, „minthogy egy ember kormányzása ritkán szokott üdvös lenni”,³⁹ azt javasolta, hogy Erdély vezetését (tulajdonképpen a lengyel kancellária utasításainak végrehajtását) egy háromtagú bizottság, név szerint Kendi Sándor, Kovacsóczi Farkas és Sombori László vezesse. Először a főurak (a temetés napján) tanácstalanok voltak, majd egységesen elutasították György javaslatát, kormányzót kérve. Azzal fenyegetőztek, hogy „nem szavazzák meg az adót csak azon feltétel alatt, ha ő felsége nekik enged”.⁴⁰ Sibrik György diplomáciai képességére utal, hogy a harmadik napon személyesen kereste fel a főurakat, és egyenként győzte meg őket a királyi indítvány helyességéről, ami végül teljes egészében sikerült neki.⁴¹ Természetesen ebben voltak szép ígérek, fenyegetések, illetve a török

³⁵ Veress Endre: Báthory István lengyel király levelezései I. kötet: 186.

³⁶ Veress Endre: Báthory István király (Terror hostium) halálának 350-ik esztendejében. Budapest, 1937. 378.

³⁷ A végrendeletben a „zomak” szó szerepel, aminek a megfejtéséhez a következő nyelvirodalmi szakmunkát használtuk: Stemler Ágnes: Nyelvirokosság és nyelvtörténet – Mátyás Flórián nyelvtudományi munkássága. Budapest, 2004. 116.

³⁸ Erdélyi Testamentumok – Hadviselő székelyek végrendeletei (Háromszék) I kötet. Marosvásárhely, 2003. 62-63.

³⁹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. II. kötet (1556-1576) (szerk.: Szilágyi Sándor). Budapest, 1876. 48.

⁴⁰ EOE II. kötet : 49.

⁴¹ EOE II. kötet: 49.

beavatkozásával vizionáló rémképek.⁴² 1582-től ismét Bihar főispánjának nevezték ki 1585-ig, majd 1585-ben váradi kapitány lett. Hihetetlen vallási-politikai feszültséget kellett megoldania: megpróbált rendet tenni a forrongó felekezetek közt Váradon.

Emellett arról is kapunk tudósítást, hogy igaz kálvinista volt Sibrik kapitány. Ez kiderül Andreas Johannes Caligari pápai nuncius egyik leveléből: Sibrik György ugyan református, de kiváló katona, és Báthori István lengyel király feltétlen híve, és emiatt hajlandó háttérbe szorítani buzgó vallásosságát, ha a politika erre készíti, sőt, építeni kell rá.⁴³ De ha tehette, fontosnak tartotta vallását: többször hívta az Erdélybe látogató Szántó Arator István (1541-1612) jezsuita szerzetest ottani kálvinista istentiszteletre, ahol Szántó véleményét is meghallgatta. Tehát Várad vallási életét határozottan a kezében tartotta.⁴⁴ Arra a fent említett tényre, melyben a politika és vallási meggyőződés összefüggéseire reflektáltunk, szeretnénk egy példát hozni. 1586-ban Johann Paul Campano lengyel tartományfőnök (későbbi rendkormányzati tanácsos)⁴⁵ nagyon előzékenynek és a katolikus vallás hű szövetségesének nevezte egy levélben Sibriket. Campano erdélyi útján, egy asztali beszélgetésen elkezdte dicsérni a katolikus egyházat, illetve a reformációt hazugnak és eretneknek állította be. Erre Sibrik és társai felálltak, mire a jezsuita sietve közölte, hogy ez egy bevett formula a katolikus között, maga Báthori István is jó katolikus, és egyből dicsérni kezdte István királyt. Ekkor a magyar vitézek is üdvözölték mind Istvánt, mind Báthori András bíbornokot. De ami még meglepőbb, a pápát is.⁴⁶ Sibrik tisztában volt a kor diplomáciai mozgásával: Báthori István össze akart kovácsolni egy törökellenes ligát Lengyelország vezetésével, amihez a pápát szerette volna védnöknek megnyerni. Tehát a váradi kapitány képes volt átlátni a nemzetközi helyzetet, tudta, hogy az Oszmán Birodalom legyőzésére szükség van a legnagyobb európai katolikus monarchiák, mint például a Habsburgok segítségére is.

A beiktatása összefügg abafáji Gyulai Pál válaszlevelével, amely később a Tanácsí Tükörben jelent meg, amit egészen 1660-ig minden váradi kapitánynak felolvastak beiktatásakor (1. számú melléklet). Arról információink nincsenek, hogy Gyulai Pál⁴⁷ (aki Krakóban királyi

⁴² Horn Ildikó: Az Erdélyi Hármastanács kormányzata (1853-85), Századok. 2006/4. 888.

⁴³ Kruppa Tamás: Nagyvárad a Báthoryak művelődés – és valláspolitikájában, Századok. 2005/4. 952.

⁴⁴ Kruppa Tamás: Nagyvárad a Báthoryak művelődés – és valláspolitikájában: 957.

⁴⁵ Gyenis András S. J.: Régi jezsuita rendházak: Központi rendi kormányzat. Vác, 1941. 31.

⁴⁶ Kruppa Tamás: Nagyvárad a Báthoryak művelődés – és valláspolitikájában: 958.

⁴⁷ Abafáji Gyulai Pál (1550.k. – 1592): Az unitárius diplomata és történetíró Gyulai Pál Abafáján született, szüleinek nevét nem ismerjük. Iskolai tanulmányait Kolozsvárott kezdte, majd Padovában és Bolognában folytatta. Hazatérve Bekes Gáspár titkáráként dolgozott. Bekes elmenekülésekor Gyulait a fejedelem bebörtönözte, majd később szolgálatába fogadta. Gyulai a lengyel királlyá választott Báthori István szolgálatában részt vett a danzigi hadjáratban, 1577-ben lengyel nemességet kapott. Itthon a kancellária helyettes vezetőjeként dolgozott. Leírta Báthorinak az orosz nagyfejedelem ellen folytatott háborúját, melyet a lengyel király történetírója Brutus

titkár volt 1578-tól) a király emberének tartott Sibrikkel baráti viszonyt ápolt-e. Erre következtetéseket tudunk csak levonni. A véleményünk a következő: Gyulai Pál István harcaiban katonailag is kitüntette magát, a második oroszellenes hadjáratban is, ahol Sibrik György volt a magyar csapatok főparancsnoka. Ebből talán az vonható le, hogy Sibrik és Gyulai a harcok során összebarátkoztak. Kapcsolatukat segíthette, hogy mind a ketten protestáns felekezethez tartoztak, és mindketten műveltek és felkészültek lehettek, elég, ha ismét visszautalunk arra a fentebbi állításra, hogy Sibrik György szívesen hitvitázott Szántó Istvánnal, amihez nagyon nagy szellemi tudásra volt szükség, nem is beszélve, hogy kiváló vitázónak is kellett lennie. Most pedig arra teszünk kísérletet, hogy Gyulai levelét elemezzük történeti szempontból, amit megpróbálunk Sibrikre és Erdélyre vonatkoztatni. Szerkezetileg és eszmeileg ezt már megtette a neves irodalomtörténész, Szabó György. A levél azzal kezdődik, hogy ez válasz Sibriknek (az eredeti levelet eddig még nem sikerült meglelni). A tartalmára ugyanakkor maga Gyulai ad választ: „Ugron István által hozott leveledből megtudtam, hogy kapitányságod kezdete valamennyi rendnek kedvére volt... amelynél sem komolyabb, sem fáradtságosabb nincs Erdélyben, kivéve a kormányzói hivatalt”.⁴⁸ Tehát Sibrik megírta a hírt barátjának a kinevezéséről, amihez a rendek is hozzájárultak. Hozzáteesszük, hogy Báthori Istvánnal szemben nem igazán mertek az erdélyi rendek fellépni. De ebben az esetben megtudjuk, hogy konszenzusos jelöltként lett váradi kapitány Sibrik György. Valószínű, hogy Gyulai már a kiválasztásakor tudta, hogy ő lett a jelölt Gálfi János ellenében, mert ez is, mint Erdéllyel Báthori alatt minden, a lengyel kancellárián dőlt el, bár a szintén roppant tehetséges Gálfi jelölése Gyulai szerint csak álhír volt.⁴⁹ Györgyöt a posztra a személyes virtusa és szelleme predesztinálta; ezek katonai, politikai és diplomáciai erények voltak, amiben sokkal jobb volt barátjánál, ezt ő maga ismerte be: „...bár nem vagyok képes arra, hogy tanácsot adjak neked, külö-

is felhasznált István lengyel királyról irt munkájában. Fő műve a váradi kapitánynak, Sibrik Györgynek irt latin nyelvű levele volt, melyben megfogalmazta az erdélyi fejedelemség XVI. századi politikájának és diplomáciájának alapvető kérdéseit. Ebben a levélben Gyulai életprogramját írta meg és benne a siker alapjául a munkát említette. Szabó György szerint e levélben minden megtalálható, ami a XVI. századi politikai irányvonalra volt jellemző, a munka, - folytatja Szabó - a szerző politikai érettségére és tájékozottságára vall és gyakorlati tanácsai révén méltán sorolható a politikai irodalom legkiválóbb hagyományai közé. Az antitrinitárius Gyulai unitárius vallási nézeteket vallott. Egyházának hűséges támasza volt, szerepe volt a jezsuiták Erdélyből való kiűzésében 1588-ban. A humanista Gyulai kapcsolatot tartott fent hasonló műveltségű lengyelországi és erdélyi kortársaival. A filozófia és az antik nyelvek tanulmányozása mellett orvosi képesítést is szerzett. 1592-ben Báthori Zsigmond és Boldizsár viszálykodásának esett áldozatául.

Szabó György irodalomtörténész szerint Gyulai választékos beszédű, okos, művelt és szorgalmas ember volt. Gárdonyi Albert szerénységét, szónoki képességét, modorát, feddhetetlen erkölcsét és a vallás iránti tiszteletét emelte ki. Benne a társadalom a művelődés lelkes pártolóját veszítette el. Halála után 15 évvel az országgyűlés rehabilitálta.

⁴⁸ Bethlen Farkas: Erdély története, III. kötet: 143.

⁴⁹ Szabó György: Abafáji Gyulai Pál, 40.

nösen olyan dolgokban, amelyekben nem vagyok jártas, sem nem tagadhatom, hogy te azokat nálam jobban ismered...”. De ezeknél a formuláknál sokkal érdekesebbek azok a pontok, amik a váradi kapitány feladatait ecseteli. Most ezeket tekintjük meg. Először az tűnik fel ebből levélből, hogy Erdély részleges diplomáciáját – érintkezések a törökkel, magyar királlyal – nem a váradi kapitány, hanem a kormányzó irányította. Ugyanakkor érdemes arra gondolni, hogy a legtöbb esetben a Fejedelemség történetében nem volt kormányzó, akkor a váradi kapitány diplomáciai ügyekben nagyfokú autonómiával bírt, bár ez függött a regnáló fejedelem képességeitől is. 1585-ben Ghiczy János, addigi váradi kapitány lett kinevezve kormányzónak a működésképtelen Hármastanács helyére, és ekkor lett helyette Sibrik váradi kapitány: „Nem szólok arról, hogyan kell feleletet adnod a németeknek és a törököknek, ugyanis tudom, hogy amikor erre sor kerül, a kormányzó úr megkérdezése nélkül semmit sem fogsz tenni...”.⁵⁰ Neki mint kapitánynak, csakis a helyi ügyeket kellett intéznie: „...a környék nemeseire, katonáira, polgáira és parasztjaira vonatkozó döntésekről beszélek”.⁵¹ Az megállapítható tehát, hogy a többi váradi kapitányhoz képest viszonylag kisebb jogkörrel bírt, aminek egyik oka Ghiczy János volt, akihez hasonlóan Györgynek is katonai pályája volt, ugyanolyan felfelé ívelő (de sokkal rövidebb), mégis Ghiczy kormányzó Erdélyben etalonnak számított. Egy ilyen fajsúlyos ember mellett pedig nehezebb volt autonóm kapitányként dolgozni, amit valószínű, hogy Sibrik tudott, ennek ellenére elvállalta ezt a posztot. Meg kell azt is jegyezni, hogy Gyulai Pál elfogult is lehetett Ghiczy irányában, ugyanis első felesége, Ghiczy Katalin a gubernátor unokahúga volt. Azt is megtudjuk ebből a részből, hogy, mind annyszor, most is egyesítették a váradi kapitányságot és a bihari főispánságot, ezt György együttesen töltötte be, ami azért lényeges, mert ez a két poszt sok dologban összeért: „Nevezetes tisztséget töltesz be, ugyanis nemcsak Várad várának főkapitányságát, hanem Bihar megye főispáni méltóságát is, amelyek közül csak az egyik önmagában is, a másik nélkül, nehéz hivatal. De akik ennek a tartománynak az állapotát és a törvények nyugalmát mérlegelik lelkükben, és fejedelmeink is egykor és bölcsen határoztak, hogy ugyanazt teszik Várad főkapitányává, akit Bihar megye főispánjának (mivel az a vár az egész megye védőbástyája)...”.⁵² A következő, általunk kiemelt részlet szintén nagyon fontos, mert ezekben a sorokban már felsejlik a két nagyhatalom (a Habsburg Monarchia és a Török Birodalom) közt kínosan egyensúlyozó erdélyi politika (ami csak akkor volt sikeres, ha ezt a balanszot fenn tudta tartani, ennek kilengése súlyos gondokat okozott a Fejedelemségnek), illetve az 1594-ben likvidált „törökös párt” po-

⁵⁰ Bethlen Farkas: Erdély története, III. kötet. 146.

⁵¹ u.o.

⁵² Bethlen Farkas: Erdély története, III. kötet. 147.

litikai hitvallása. Gyulai ezt követendőnek javasolja: „Ami pedig a kapitányi tisztséget illeti, megítélésem szerint számodra az első a helység helyzete legyen, amely két szomszéd, tudniillik a török és a német közt van, akik közül az egyiknek óriási ereje van, a másik pedig hozzáértésben és ügyességben tűnik ki; a legnagyobb művészet ezek közé úgy beilleszkedni, hogy se az egyik, se a másik ne szedjen rá”.⁵³ Bár Sibrik a fejedelem diplomatájaként is tevékenykedett, de ez kizárólag az orosz béketárgyalásokat, illetve a lengyel ügyeket érintette/érintette, a törökökkel valószínűleg sosem tárgyalt, ez megjelenik a levélben is: „Az oszmán Portáról általában a következőket szeretném értésedre adni, mivel ezzel kapcsolatban személyesen kevés, illetve semmilyen tapasztalatod nincs”.⁵⁴ Megemlítsre kerül továbbá, hogy a váradi erősség ellátását nem kell elmagyaráznia Gyulainak: „Ami pedig a vár ellátására, tudniillik élelmezésére, a lőszerekre, az erődítésekre és más hasonlókra vonatkozik, ezek, jóllehet szerfölött szükségesegek, de mivel általános érvényűek, és ott már jó rendbe vannak hozva, fölösleges említeni, mivel legkegyelmesebb urunk nagy hasznára, az ellenség kárára és neved dicsőségére egy igen híres vár igazgatásában való jártasságod nem mindennapi bizonyítékát nyújtottad”.⁵⁵ Ez a híres vár vagy várak ugyan nem kerülnek említésre, de más történeti forrásból ismeretes, hogy Sibrik György valóban értett a várak irányításához, ugyanis az orosz háborúk során betöltötte Zawolocz és Newel várának kapitányi tisztét is, amire fentebb utaltunk. Végül talán arról kellene még elgondolkodnunk, hogy vajon ezeknek a pontoknak a megléte nélkül is tudta volna az új váradi kapitány, hogy mi a teendője; örült-e vagy sértésnek vette a levelet; tudta-e értékelni. Báthori István azokat szemelte ki felelős beosztásra, akik rendelkeztek tehetséggel, emlékezzünk csak vissza, hogyan lett az egyszerű huszárkapitány Sibrikből főparancsnok, főtárgyaló, majd váradi kapitány, és mindezt hat év alatt érte el. Ha azt mondanánk, hogy Gyulai okítása nélkül nem állta volna meg a helyét új beosztásában, akkor valószínűleg hibáznánk; éppen azért jelölte őt István, mert bízott benne, lojálisnak gondolta, és tudta, hogy megbirkózik a rábízott feladattal. Csak ha abba gondolunk bele, hogy ha Báthori Istvánnak valóban sikerült volna összekovácsolnia a törökellenes szövetséget, valószínű, hogy ő lehetett volna az erdélyi hadak parancsnoka. A második kérdésre se igen tudunk felelni, de ha közeli ismerősök, barátok voltak (valószínű, hogy igen), biztos örült ennek a válaszevélnek, máskülönben ő se írt volna Gyulainak. Harmadszor, hogy tudta értékelni, ebben biztosabbak lehetünk. Ha hitvitázni tudott, és jó kapcsolata volt Gyulai Pállal, illetve ilyen fajsúlyos pozíciókat tölthetett be, azt jelenti, meg volt hozzá a műveltsége.

⁵³ u.o.

⁵⁴ u.o.

⁵⁵ Bethlen: Erdély története, III. kötet 149.

Sibrik György 1586 novemberében pestisben elhalálozott, nem tudott kiteljesedni új megbízatásában. Azt is tudjuk, hogy nem volt örököse, mivel 1589-ben Zsigmond fejedelem a váradi kőházába testvérét, Pétert erősítette meg.⁵⁶

De gondoljunk csak bele, a váradi főkapitányság nem akármilyen pozíció volt, ő volt a második ember a fejedelem után Erdélyben. Az erdélyi hadak parancsnoka, sokszor Bihar főispánja is párhuzamosan, és azt se feledjük el, hogy a kapitányi szerepet erősítette, hogy híres erdélyi történeti szereplők voltak elődei és utódai, mint például Báthori István, Bocskai István vagy épp II. Rákóczi György. Tehát nem csak fontos, hanem ugródeszkául is szolgált a fejedelmi címhez.

⁵⁶ Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. (szerk. Jakó Zsigmond) Kolozsvár, 2005. 253.

Sibrik Gáspár, a Báthori-fejedelmek katonája

Sibrik Gáspár szintén katonakarriert futott be: testvérével együtt Bakabányán részt vett a törökök lemészárlásában. Ekkor ő is Erdélybe menekült, és testvérével együtt Lengyelországba ment zsoldosnak.

Sibrik Gáspár életútjának részletes elemzése előtt az Erdélyi Fejedelemség Báthori István utáni helyzetére feltétlenül kitekintést kell tennünk. 1586-ban meghalt Báthori István, aki egyeduralkodóként kormányozta Erdélyt. Ezt követően egy kormányzói uralom bontakozott ki Ghiczy János irányításával egészen 1588-ig. Ekkor ült össze az erdélyi országgyűlés, ahol Báthori Zsigmond 16 éves fiatalembert fejedelemmé kellett volna nyilvánítani. De a rendek megmakacsolták magukat, és nem akarták feltételek nélkül beiktatni Zsigmondot. Ennek előzményei, hogy István király a végrendeletében minden unokaöccsének a jelleméhez és a tudásának megfelelő munkát adott: Zsigmondot erdélyi fejedelemnek, Báthori Boldizsárt lengyel királynak, Báthori Istvánt katonának szánta (aki emellett nagyon művelt volt, Padovában tanult), Báthori Andrásnak pedig egyházi pályát szánt – nem támogatta, hogy Erdélyben maradjon minden testvér egyszerre, mert akkor hatalmi harcok kezdődnek a testvérek között; Boldizsárt már ezért Lengyelországban neveltette. De mikor Zamoyski a Báthoriak helyett Vasa III. Zsigmond mögé állt, Boldizsár hazajött, és megpróbálta megszerezni a fejedelmi széket. Ghiczy állandó harcokat folytatott ezen családtagok ellen. Az eddig elnyomott rendek ezt érzékelték, és rájöttek, esélyük van engedményeket kicsikarni.

1588-ban azt követelték Zsigmondtól, hogy utasítsa ki az országból a jezsuitákat, és ha ezt megteszi, elfogadják fejedelmüknek. Ebben fontos szerepet játszott Gyulai is. Ezt meg is tette, a rendek pedig letették a hűségesküt, 1588 decemberében, a második, újra összehívott országgyűlésen. A harcokban kifáradt és megcsömörlött kormányzó lemondott.⁵⁷

Báthori Boldizsár, hogy hatalmát öccse fölé emelhesse, tárgyalni kezdett a Zsigmond-ellenes csoporttal 1590-től, sőt, később elvette Kendi Sándor leányát. A kancellária, amely az ifjú fejedelem egyik legfontosabb támasza volt (ott dolgozott Gyulai Pál, a fejedelem nevelője, Sibrik György levelezőtársa), felajánlotta Zsigmondnak, hogy „kibékíti” a testvérével (ha nem akarja átadni a hatalmat, akár meg is ölette volna). Ő viszont Alfonso Carillo (Zsigmond jezsuita gyóntatója) sugalmazására az öccséhez, Boldizsárhoz fordult, aki dühében megölette Gyulait és Gálfi Jánost. Kiemelnénk, hogy fejezetünk főszereplője, Sibrik Gáspár is profitált a történésekből: Miután a Gyulai-birtokot a Zsigmond-párti főurak felosztatták, Sibrik Gáspár

⁵⁷ Erdély története I. kötet <http://mek.niif.hu/02100/02109/html/112.html> (letöltési ideje: 2011-04-04)

kettőt is nyert belőle: először Siklódot, majd a Gyulafehérvárhoz tartozó Előmálon lévő szőlőbirtok is (amely szintén Gyulai Pálé volt) az ő kezére került.⁵⁸ A fejedelem szó nélkül hagyta – ebből is lemérhető, mennyit erodálódott 1592-re a fejedelmi hatalom. Kovacsóczi Farkas kancellár ezek után apósághoz, Kendi Sándorhoz csatlakozott, gyengítve a fejedelem csoportját. Ugyanakkor Zsigmond még így is nagyszámú támogatót tudott maga mögött felsorakoztatni: miután Báthori Boldizsár lengyel ambícióit nem tudta érvényesíteni, hazajöttek a kint tartózkodó katonai parancsnokok, akik kulcsfontosságú pozíciókat kaptak, és akik a Báthori-család feltétlen hívei. Ezekből a tisztekből határmenti várparancsnokok lettek, a közkatonákból pedig várőrség. Elég, ha megemlítjük a fejedelem nagybátyját, Bocskai Istvánt vagy Király Albertet, a tizenötéves háború egyik erdélyi parancsnokát.

1592-ben a török vazallusnak számító Moldva fejedelme, Áron (állandó jelzője a „zsarnok”) (1591-92, 1592-95), súlyos belpolitikai gondokat okozott országának. Trónra lépését csak 1 millió forint ellenében ismerte el a török politikai vezetés; a megvesztegetés nem volt kuriózum a török tisztviselők körében. Az ehhez szükséges pénzt csak úgy tudta megszerezni Áron, hogy megkérte askenázi Salamont, egy zsidó kereskedőt, hogy fizesse ki ezt a hatalmas összeget, amit Salamon meg is tett: fizetett a török tisztségviselőknek. Miután a fermán (a török vazallusállamok vajdáinak kinevező okirata) megérkezett Áron nevére, a zsidók követelték vissza a beiktatási pénzt. Ezért Áron vajda hatalmas mértékkel emelte meg az adókat, mire a lakosság fellázadt. Erre válaszul a vajda, hogy a köznépet megnyugtassa, zsidóüldözésbe kezdett, 19 zsidó hitelezőt bírósági döntés nélkül kivégeztetett.⁵⁹ A Porta ezt már nem szemlélhette tétlenül; ez a hatalmas felfordulás mozgósíthatta volna a lengyeleket is, akik Moldvát saját befolyási övezetüknek tartották. Így egy fermánban megfosztotta hatalmától Áront a török szultán, és tájékoztatta Kendit, hogy ha Erdélybe szökne, fogják el, és fegyveres kíséret mellett vezessék az Oszmán Birodalomba, hogy megbüntethessék.⁶⁰ Viszont a helyzet száznyolcvan fokos fordulatot vett rövid időn belül, ami a kor diplomáciai és politikatörténeti mozgásainak figyelembe vételével szinte általánosnak lehet mondani: a törökök megbocsátottak Áronnak. Ugyanis 1592-ben Pétert választották meg vajdának, a török hozzájárulása nélkül. Péter a „kozák” jelzőt kapta az utókortól, ugyanis a kozákok támogatták akkor, amikor magát kikiáltatta vajdának. Hozzáteve, hogy ez egyik „vajdaadó” családból, a Bogdan

⁵⁸ Szabó György: Abafáji Gyulai Pál: 66.

⁵⁹ http://uk.ask.com/wiki/Aron_Tiranul (letöltési ideje: 2011-04-04)

⁶⁰ Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. III. kötet (1576-1596) (szerk.: Szilágyi Sándor) Budapest, 1877. 288.

(Muşat) házból származott.⁶¹ A kozák politikai befolyás pedig Moldva felett a törökök számára veszélyes volt, mivel a zaporozsjei kozákok a lengyel király katonái voltak, emellett ortodox hitük egyet jelentett az iszlám- és törökellenességgel. Nem szabad elfelejteni, hogy mint a Krímbe, mind a török területekre szörnyű pusztítással járó portyákat vezettek. Moldva pedig kitűnő kiindulási pont lett volna balkáni portyákra. Áron Konstantinápolyba ment, ahol esedezett, és lefizetett hivatalnokokat. Végül ez a két momentum játszott szerepet akkor, amikor a szultán ismét Áron nevére állította ki a fermánt. Ekkor Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek, uralkodása alatt talán ez volt az egyetlen reális politikai gondolata, elhatározta, hogy a fejedelmi sereg a szultán bosszúálló haragjaként fog Péterre törni, ami egyébként is kötelező lett volna a fejedelemségnek, mivel vazallusi kötelezettségei közt szerepelt a szultán haddal való támogatása. Miért volt akkor szükség az önkéntes felajánlkozásra? Erdély ugyanis több éven keresztül nem fizetett be kellő összegű adót, és a Porta már követelte annak befizetését, természetesen visszamenőleges hatállyal. Ezt úgy akarták elkerülni, hogy Zsigmond önként vezetett volna hadat Péter megbüntetésére. Az erdélyi országgyűlés szeptember 25-én meg is szavazta a kérés teljesítését, a hadak főparancsnokává Sibrik Gáspárt nevezve ki.

Sibrik Gáspárnak 1592. szeptember 25-én, mint a „Moldvába küldött hadak fővezérének” írt levelet Báthori Zsigmond fejedelem. Ez szerintünk azt jelenti, hogy a finoman szólva is rossz döntéseket hozó Zsigmond belső körének embere, a neki írt levélben „udvari hadnagyunknak” nevezi a fejedelem. Mivel az ötlet a fejedelmi körből származott, evidens volt, hogy Zsigmond-párti vezetője lesz a Moldva ellen törő haderőnek.

Sibrik Gáspár (udvari főkapitány 1593, 1599)⁶² tapasztalt katonai parancsnok volt. Mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az oroszországi hadjáratokban is kitűnt.⁶³ Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy bátyja jó kapcsolatai révén, amit a Báthoriakkal ápolt, az ő karrierje is gyorsan ívelt felfelé. Feladata (és az utasítás tartalma) a következő volt: Háromszék felé nyomuljon, ahonnan lóföket és gyalogokat, illetve a székely elit katonákat, a „veres drabantokat” kellett összegyűjteni. Ezután kellett Moldva irányába vonulni, de volt egy feltétel: „az mi hadunk külön és magának járjon, külön szálljon és semmiben az idegen hadakkal, népekkel össze ne vegyeledjék, hogy valami összeveszés, egymásra való támadás köztök ne essék.”⁶⁴

⁶¹ <http://www.statemaster.com/encyclopedia/List-of-Moldavian-rulers> (letöltési ideje: 2007-04-04)

⁶² Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690. Budapest, 1980. 339.

⁶³ Szádeczky Lajos: Báthory István emlékirata a muszka cázárhoz 1581-ben. Századok, 1884. 511.

⁶⁴ Az utasítás megtalálható az EOE III. kötetének Törvények és Irományok részében, 412-415. (1592. szeptember 25.)

Az utasítás első része Sibrikre vonatkozik. Ebben ünnepélyes szavakkal magasztalják, akinek „megnyugodván...hívtségében” és „az hadakozó dolgokban való industriájában, jó gondviselésében” bízzák rá e had vezetését. Sibrik feladata csak az volt, hogy fitogtassa az erejét, de Iași (Jászvásár) előtt Péterrel kénytelen volt kisebb csatába bocsátkozni, ahol Pétert a nemesei elárulták, majd Sibrikék elfogták, és bevették Iașit, a fővárost. Az ostrom után Veli bégnek átadták a várost, és a magyar haderő hazavonult, Áron ismét vajda lett. Arra számítottak, hogy ezzel hatálytalanítják az adók megfizetését. Hihetetlen gyorsasággal győztek (október 27-én esett el Iași, és a fent idézett levél, ahol utaltunk is rá, szeptember 25-én kelt), ami nek lefolyásáról levelet is írt a szultánnak a fejdelem, melyben Zsigmond arra figyelmeztetve, hogy ez kizárólag erdélyi siker. Bár nagyon elégedettek voltak a Portán, a plusz adót így is be kellett fizetni.⁶⁵ Ugyanakkor azt mondhatjuk, ez valódi sikere volt Zsigmond fejedelemségének. E helyen még viszont arról is beszélünk kell, hogy az itt lévő török vazallusok egyenrangú vagy alávetett viszonyban álltak-e egymással. Az alávetettséget természetesen kizárhatjuk, mindössze a török vezetésnek voltak alávetve, egymásénak nem (Erdély esetében ez a vazallus állapot kettős volt: szálak fűzték az Oszmán Birodalomhoz és a Magyar Királysághoz is). De egyenrangú viszonyról nem beszélhetünk. Moldva és Havasalföld esetében a török szultán által kiállított okirat (fermán) formájában maga a szultán választotta ki a vajdát (tehát nem is fejedelmet), míg az Erdélyi Fejedelemség esetében a fejedelmválasztó országgyűlés által megválasztott jelölt nevére állított ki okiratot (athnáme) a török uralkodó. Tehát míg Erdélyben lehetősége volt a rendeknek választani, addig Moldvában és Havasalföldön a bojárok feje felett dőlt el, hogy ki lesz az uralkodójuk.

Legközelebb úgy találkozunk Sibrik Gáspárral (Szamosközy szavaival élve) mint „hóhér” a „törökös” párt kivégzésében.⁶⁶ Ehhez azonban fel kell idéznünk az ide vonatkozó köztörténetet: ha valamilyen fogalommal szeretnénk jellemezni ezt a századfordulót, akkor ez a tizenötéves háború korszaka. Zsigmond jezsuita neveltetése a törökellenességet plántálta belé, felülírva a józan politikai megfontolásokat, és romba döntve Báthori István Erdélyét. Rudolf császár, látva a megrendült Török Birodalmat, úgy hitte, eljött az idő, hogy kiűzzék őket a magyarországi területekről. Ehhez a célhoz össze is állt egy európai koalíció, Szent Liga néven. Tagjai voltak: a Habsburg Monarchia, a Német-Római Birodalom, a Pápai Állam, Veneция és Spanyolország. Megkezdődött az előkészület Erdélyben is: 1593-ban nehezen, de elfogadták, hogy új adót szavazzanak meg („kalongyapénz” volt a megnevezése), de csak

⁶⁵ EOE III. kötet: 289.

⁶⁶ MHHS XXX k. Budapest, 1881. 46. L. Báthory Zsigmond 1594. szept. 25-én Carillonak írt levelét: MHHD XXXII. k. Budapest, 1906. 83-85.

azzal a feltétellel, ha a rendek újabb jogokat nyernek a fejedelem kárára. Báthori Zsigmond ebbe bele is ment. Ezt az új adót kifejezetten a hadak felszerelésére vetették ki, aminek a beszedésére a rendi kincstárnok, Kendi Gábor vigyázott. 1594 tavaszán meg is indult a hadsereg szervezése, amelyet különválasztottak a fejedelmi hadaktól. Ugyanakkor mind létszámban, mind harcértékben jócskán alulmúlta a török sereget. Bár voltak kiváló katonai parancsnokok (például Bocskai István, Borbély György), ez nem segített sokat. Az erdélyi had létszáma 10-15 ezer fő körül mozoghatott a háború kezdetén.⁶⁷

Eközben a diplomáciai fronton is történtek mozgolódások: mivel a császári erők sok csatában nyertek 1593 és 1594 között (pákozdi, romhányi és turai csata; Fülek, Szécsény, Nógrád sikeres ostroma), hozzátevé, hogy döntő csapást nem sikerült a törökökre mérni. Carillo atyát elküldte Zsigmond, hogy kössön szövetséget a pápával és Rudolffal – mindketten nagyon örültek, és már 1594 februárjában Gyulafehérvárott kijelentette Zsigmond, hogy Erdély csatlakozott a Ligához. De a rendek kétségbe vonták ennek jogszerűségét: azzal érveltek, hogy ez és a betörések (Palatics György már a temesi vilajetben portyázott) a fejedelem magánakciói, erre nem kapott felhatalmazást. Ugyanis 1591 óta háború kinyilvánításához országgyűlési jóváhagyás kellett (úgy mint a moldvai akció idején, amire fentebb utaltunk). A Kendi-Kovacsóczi-csoport rosszallását fejezte ki, és hibáztatták az uralkodót. Ők voltak a realisták. Azzal érveltek, hogy a Habsburgok kellő nemzetközi támogatás nélkül vágtak bele a háborúba (mint ahogy Ferdinánd is közel ötven évvel ezelőtt), nincsenek megfelelő szövetségesei, akik nagyhatalomként funkcionálnak a térségben; sőt a Rzeczpospolita, Jan Zamoyski kancellár javaslatára, kifejezetten baráti kapcsolatot ápolt az Oszmán Birodalommal.

Arra is figyelmeztették Zsigmondot, hogy a protestáns-katolikus vallási ellentétek sújtotta Német-Római Birodalom nem elegendő háttér egy háborúhoz, belső problémái miatt képtelen lesz beavatkozni (ekkor zajlott a felső-ausztriai parasztfelkelés is). 1594. május 12-én a tordai gyűlés is így gondolkodott, hiába voltak a fényes katonai győzelmek, az új hadsereg élére és a pénzügyi ellenőrzői posztra „ellenzékieket”, Báthori Boldizsárt és Gerendi Jánost nevezték ki, míg Palaticst magára hagyták, és a törökök vereséget mértek rá; úgy gondolták a törökök képesek lesznek visszavágni. Igazuk is volt; Szinán pasa megállította az Alföldön az előretörő keresztény erőket, majd megjelentek Erdély határánál a krími tatárok, és elkezdtek pusztítani a határvidéket. Zsigmond teljesen összeomlott, és ugyan megpróbálkozott még egy gyűlést összehívni, de ezt az ellentábor fegyveres felvonulásával meggátolta. Ekkor Báthori Zsigmond – saját habitusának megfelelően – benyújtotta a lemondását, minden ha-

⁶⁷ Magyarország hadtörténete I. kötet, szerk. Liptai Ervin, Budapest, 1985. 211.

talmát Boldizsárra ruházta, mondván ő már nem tér vissza, és el is indult a határ felé. Súlyos, de nem végső vereséget szenvedtek a fejedelem támogatói, de ezt nem vették észre Kendiék, és már elkezdtek Kolozsvárott felvázolni egy új Erdély-képet.

Ugyanakkor Bocskai István (ekkor már váradi kapitány) és Kornis Gáspár a fejedelem után sietett, és Kővárnál utol is érték: elérték, hogy visszatérjen, és leszámoljon ellenzékével. 1594. augusztus 17-re Zsigmond országgyűlést hívott össze, ahol döntésre szeretne volna vinni, hogy Erdély csatlakozzon-e a törökellenes ligához. De ez csak álca volt. Bocskai István, Keresztúri Kristóf és Geszti Ferenc, a „németes párt” vezető személyiségei (tudniillik a háborúpárti politikusokat „németeseknek”, míg a békepártot a történetírás „törökösnek” nevezi) azt állították, hogy a törökösök merényletet terveznek a fejedelem ellen, amit Zsigmond el is hitt. Ez ugyanakkor a legkevésbé volt felségárulás: sokkal inkább politikai haszonszerzés és birtokharácsolás. Bocskaiék olyan köztisztelőben álló személyeket vádoltak, mint: Báthori Boldizsár, Kendi Sándor (a mozgalom fejének mondták), Kendi Ferenc, Iffjú János vagy éppen séggel Kovacsóczy Farkas korlátnok. A háborús párt meggyőzte Lázár István darabontkapitányt, és Sibrik Gáspárt, az udvari lovasok kapitányát,⁶⁸ hogy vegyenek részt az ellenzék leszerezésében. Azt nem tudjuk, hogy ők ketten elhitték-e a merénylettervet, meggyőződésből támogatták a háborúspártot vagy megvesztegették őket. Miközben pedig letartóztatták a főurakat, székely egységek őrizték a rendet. Augusztus 30-án a piacon tartották a nyilvános kivégzést: „a rendet a piacon Sibrik és Lázár csapatai tartják fenn...”⁶⁹, de ez nem volt elég. Bethlen Farkas szerint ők vezették ki a foglyokat.⁷⁰ Sibrik profitált is az ellenzékiek halálából: Szolnok-Doboka vármegyében két települést is megkapott a Kendi-család elkobzott falvaiból: Vajdaházát és Vasas-Szent-Ivánt.⁷¹ A leszámolás után ellenzék nélkül maradtak, és az elkobzott vagyonból fel is lehetett szerelni egy új haderőt, meg is szavazták a hadüzenetet (augusztus 20.). 1595. január 28-án Bocskai aláírta a szövetségkötésről szóló okmányt, amelyben Rudolf elismerte Zsigmondot és az őt követő minden egyenesági utódját fejedelemnek, illetve hozzáadta Mária Krisztierna Habsburg hercegnőt (1574-1621)⁷² is, továbbá ha elbukna Er-

⁶⁸ EOE III. kötet: 332.

⁶⁹ EOE III. kötet: 335.

⁷⁰ Bethlen Farkas: Erdély története IV. kötet, Budapest-Kolozsvár, 2003. 81.

⁷¹ Kádár József : Szolnok-Dobokavármegye monographiája, Budapest, 2003. (az Arcanum digitális kiadványa) <http://mek.niif.hu/04700/04755/html/potkotet/10.html> (letöltés ideje: 2011-04-04) <http://mek.niif.hu/04700/04755/html/potkotet/12.html> (letöltés ideje: 2011-04-04)

⁷² Mária Krisztierna (1574-1621): Habsburg származású tiroli hercegnő és Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem neje, II. Ferdinánd király testvére. Grazban született 1574. november 10-én, mint Károly osztrák főhercegnek és Mária bajor hercegnőnek a lánya. A halli kolostorban halt meg 1621. április 6-án. Báthori Zsigmond nagybátyja, Bocskai István tanácsára szakított a Török Birodalommal, és szövetséget kötött a Habsburgokkal (1594). Bocskai vezetésével erdélyi küldöttség érkezett II. Rudolf magyar király prágai udvarába a szövetség megkötésére. A

dély, birtokot biztosított Oppeln és Ratibor tartományban. Sibrik Gáspár nevére és politikai befolyására utal az a tény, hogy Jósika István kancellár gyermekei főgyámjának Bocskai Istvánt, gyámjainak („tutoraiknak”) többi háborúpártit, például Sibrik Gáspárt is megnevezte a börtönben megírt végrendeletében.⁷³ A gyámság mellett olyan személyeknek nevezte őket, akihez felesége segítségért fordulhat („atyafiaknak”). Úgy gondoljuk, hogy ez azt jelenti, hogy Jósika István kancellár úgy gondolta, hogy ha háborúspárti vezetőkre (köztük Sibrik Gáspárra) bízta, a családját megóvhatja őket a politikai megtorlástól, a birtokait pedig nem prédálják fel. Tehát Sibrik Gáspár neve (is) politikai biztonságot jelentett 1594-ben.

A tizenöt éves háború döntő szakasza Erdélyben 1594 és 1596 között zajlott. 1595-ben még valóban nagy győzelmet aratott a fejedelem, a havasalföldi és moldvai vajda koalíciós serege Gyurgyevónál, igaz Szinán derékhada már átkelt a Dunán, így csak az utóvédet tudták legyőzni a keresztény hadak. 1596-ban pedig maga a fejedelem Bocskaival együtt részt vett az október 25- 26. közötti mezőkeresztesi csatában, ahol a Szent Liga erői vereséget szenvednek. Nem tudjuk, hogy ezalatt hol volt Sibrik Gáspár, de minden bizonnyal végigharcolta ő is a fejedelmével együtt ezt a két évet: 1595-ben ismét a fejedelmi lovasság kapitánya. Azt is gondoljuk, hogy részt vehetett a mezőkeresztesi csatában. 1596. január 19-én kapott zsoldot, 204 forintot, 50 lovasra.⁷⁴

Zsigmond újbóli, másodszori lemondása után, ami a török ellen viselt háború sikertelensége érlelt meg benne, a felesége vette át Erdély vezetését (1598. április 18.). Mária Krisztierna tehetséges politikus volt, és megkapta a Habsburgok támogatását is a kormányzáshoz. Bocskai István ugyanakkor unokaöccse visszahozatalára készült, és a lázadáshoz megnyerte Sibrik Gáspárt is. Sibrik Gáspár, Kornis Farkas és Bocskai István 500 lovassal és párszáz gyalogossal kellett, hogy a főherceg fogadására vonuljanak. „De nem indultak el:

szerződésben a felek kölcsönösen megígérték egymásnak, hogy nem kötnek békét a törökkel a másik tudta nélkül, valamint hadianyaggal és katonákkal segítik egymást. Ezenkívül I. Rudolf elismerte Báthori Zsigmond hatalmát, és ezt bizonyítandó ajánlotta fel neki a 21 esztendő Mária Krisztierna főhercegnő kezét. A házasságot 1595. augusztus 6-án Gyulafehérvárott kötötték meg, a főhercegnő Erdélybe költözött. Báthori Zsigmond és Mária Krisztierna házassága szerencsétlen volt. Báthory szabadulni akart Mária Krisztiernától, ezért 1597-ben Kővárba száműzte. Amikor a fejedelem lemondott a trónról, a rendek felszólítására 1598. április 18-án felesége átvette az uralmat az Erdélyi Fejedelemségben. 1598. augusztus 20-án Báthori visszavette trónját, feleségével kibékült, de aztán ismét Kővárba internáltatta, majd a trónról másodszor is lemondott. 1599 áprilisában Mária Krisztierna visszatért Ausztriába. 1599. augusztus 17-én VIII. Kelemen pápa felbontotta házasságát. 1607-ben a halli jezsuita kolostorba lépett, s annak főnökszonyaként halt meg 1621. április 6-án.

⁷³ Erdélyi testamentumok II. – Erdélyi nemesek és főemberek végrendeleti (szerk. Tüdös S. Kinga) Mentor Kiadó, 2006. 175.

⁷⁴ Iratok Bocskai István és kora történetéhez: 71.

virradóra már megváltozott a világ Fehérvártt”.⁷⁵ Fellázadtak, és augusztus 22-én ismét Báthori Zsigmondnak hívták a fejedelmet.

Politikai és katonai erejének a folytonosságát mutatja az a tény, hogy 1599 októberében a fejedelmi testőrség parancsnoka volt. Ezt egy kis anekdotából tudjuk Bethlen Farkas és Szamosközy István jóvoltából: 1599. október 19-én Vitéz Mihály (1158-1601)⁷⁶ havasalföldi vajda átlépte a Kárpátokat. Hersel Bálint brassói bíró éppen ezért levelet küldött Gyulafehérvárra, hogy tájékoztassa a fejedelmet a helyzetről. A futár regényes körülmények között menekült meg a kozák portyázóktól. Amint a fejedelmi központba ért, átadta a levelet Kornis Gáspár főparancsnoknak, aki nem olvasta el, a futár nem szólt a lovasokról, azokról a városban beszélt. A pletyka eljutott Sibrik Gáspár testőrségi parancsnokhoz is, aki rákérdezett Kornisnál. Ekkor olvasta el a levelet, és nagy haragra gerjedt a futár ellen, de Sibrik megmentette a büntetéstől.⁷⁷ A levél után Báthori András (ekkor már ő volt a fejedelem, mert Zsigmond harmadszor is lemondott) gyorsan felkészítette a seregét, és Sellenberg/Schellenberghez vonult, ahol „a balszárnyon Barcsai András lugosi bán erős lovas csapattal, - mellette Sibrik Gáspár a fejedelem apródjainak, a „nemes ifjak”-nak kapitánya; együtt mintegy 400-an.”⁷⁸ A csatát a fejedelem kezdeti sikerei ellenére elvesztette, és végül a székelyekben a Báthoriak ellen felgyülemlett gyűlöletük okozta a halálát: menekülés közben utolérték, agyonverték, majd levágták a fejét. November elsején Mihály bevonult Gyulafehérvárra, ahol a rendek, a fegyveresek jelenlétében, elismerték a magyar király erdélyi helytartójának. Mihály, nem bízott meg az erdélyi urakban, ezért a közigazgatásba Havasalföldről hozott bojárokat, megsértve ezzel az erdélyi vezető réteget. Távollétében kvázi helyettesének tette meg Mihálcea bánt. Kancellárnak meghagyta Naprági Demetert, akit még Báthori András nevezett ki, de a halála

⁷⁵ Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. IV. kötet (1597-1601) (szerk.: Szilágyi Sándor) Budapest, 1878. 51.

⁷⁶ Vitéz Mihály (1558-1601): Havasalföldi fejedelmi családból származott, aki 1593 őszén vásárolta meg a trónt, és Havasalföld uralkodója lett. 1595-ben felmondta a törököknek tett hűségesküt, és Báthory Zsigmond hűbéresévé vált és szövetkezett vele a török Porta ellen. Az erdélyi és havasalföldi sereg együtt legyőzte a törököket 1595 őszén (Gyurgyevó). Báthory Zsigmond első lemondása után Vitéz Mihály, Rudolf császárt ismerte el felettesének. 1599 őszén Rudolf utasítására, de valójában saját céljait követve, benyomult Erdélybe, s a székelyeknek szabadságot ígérve, a maga oldalára állította őket, Báthory András ellenében. Báthory András legyőzése után császári helytartóként vett birtokába Erdélyt, amelyet önállóan akart birtokolni, majd 1600 tavaszán a vajda ki akarta terjeszteni uralmát Moldvára is. Még ebben az évben az erdélyiek fellázadtak Mihály ellen, s éppen a császáriakat hívják segítségül és Mirislónál legyőzik őt. Rövidesen elvesztette Moldvát és még Havasalföldet is. Mihály a császárhoz fordult ismét támogatásért, aki egy darabig ingadozott, majd pénzt adott neki zsoldosok fogadására, s mellé rendelte Basta császári generálist. Együtt legyőzték Goroszlónál Báthory Zsigmondot, majd rá néhány napra rá Basta megölette Mihály vajdát, megszabadulva a kényelmetlen, kiszámíthatatlan szövetségestől.

⁷⁷ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története. Temesvár, 1893. 69-70.

⁷⁸ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 79.

után már nem nevezett ki újat, és a kancellária mindennapi ügyeit titkárára, Jacobinus Jánosra bízta. Ugyanakkor egyre inkább előtérbe helyezte bojárjait, nem utolsósorban logofétját (kancellárját), Teodosie/Theodosiust, aki rendelkezett némi reálpolitikusi erénnyel is. Az udvarnagyi posztot (és a pénzügyeket) szintén egy bojárjára, Stoicára bízta. Névleg az erdélyi hadak élén magyar parancsnokokat hagyott (először Csáki Andrást, majd annak átállása után Barcsai Andrást), de a nagy haditömeget adó székelységet külön parancsnokok irányították, nem különben a vajda saját, havaselvi hadát. Ugyanakkor a hivatalos közigazgatási egységek felett átvette az irányítást; a megyék és székek élére saját embereit, kapitányait nevezte ki. Vallási téren bevett vallássá (religio recepta) tette a görögkeleti (ortodox) vallást, míg a református és unitárius vallást kizárta a bevett felekezetek köréből. Megjegyzendő, hogy ez nem volt okos politikai lépés, ugyanis a kálvinizmus és az unitarizmus volt az a két protestáns vallási irányzat Erdélyben, amelyek a legnépszerűbbek voltak, kiváltképp a magyar elit körében.⁷⁹ Mihály a *divide et impera* elvét vallva, megosztotta Erdélyt: „...nagy tanáccsal Sennyei Pongráczczal, Bodoni Istvánval, Zsibrikkel, Zékel Moisessel, Havasalföldet magyarokkal, Erdélyt oláhokkal őriztetni nagy okossággal.”⁸⁰

A Magyar Királyságot és a Habsburgokat villámcsapásként érte Erdély megszállása, ugyanis erre nem kért engedélyt Mihály. Ennek ellenére beletörődtek, de Bocskait azzal bízták meg, hogy a Partiumot vonja hatalma alá (ekkor még Bocskai István a király egyik leghűségesebb erdélyi politikusa volt). Mihály kétszínű játékot űzött: tárgyalt mind a magyar királlyal, mind pedig a török szultánnal hatalma megszilárdítása érdekében. Célja az Erdélyi Fejedelemség, Moldva és Havasalföld egyesítése volt egy államban, lehetőleg az ő vezetésével. Erre a koncepcióra fentebb már utaltunk, ez egy tipikus erdélyi fejedelmi törekvés is volt. Ugyanakkor ez a vállalkozás felkeltette a térség középhatalmának érdeklődését, a Lengyel-Litván Nemesi Köztársaságét. A Rzeczpospolita legbefolyásosabb nagyura, Báthori és Vasa Zsigmond hűséges alattvalója, a kancellár-nagyhetman Jan Zamoyski nem nézhette tétlenül, hogy egy török vazallus hogyan nyomul be Moldvába. Ugyanis a lengyel politika érdekszférájának tekintette Moldvát, és egy ilyen lépés, főleg hogy Jeremiás vajda a lengyel-párthoz tartozott, felbőszítette, és a mindig sikeres lengyel diplomácia mozgásba lendült. Zamoyski előhúzza a Báthori-kártyát: az eddig tehetetlennek számító Báthori Zsigmondot úgy tüntette fel a kancellár, mint az erdélyi fejedelmi cím lengyel jelöltjét. Tudni kell, hogy 1599-es lemondásakor Zsigmond a Rzeczpospolitába menekült, Zamoyski terhére (mivel Jan Zamoyski Zsig-

⁷⁹ Erdély története I. kötet A kezdetektől 1606-ig: 529-530.

⁸⁰ EOE IV. kötet, 427.

mond nővérét, Gireldist vette feleségül, rokonságban álltak), aki a kezdetekben minél hamarabb szabadulni akart a visszatérő fejedelemtől.

1600 tavaszán (májusban indult meg a hadjárat, de valószínű, hogy a kor logisztikai lehetőségei miatt, már áprilisban is szervezték), Mihály moldvai hadjáratakor Brassónál egy csapattal állomásozott Sibrik Gáspár.⁸¹ Mihály nem akarta maga ellen fordítani Rudolf királyt, ezért cselhez folyamodott: elhíresztelte, hogy Báthori Zsigmond és a moldvai Jeremiás vajda közös akcióval vissza akar térni Erdélybe. Mihály a királyi követeknek azzal érvelt, hogy Zsigmond támadása a küszöbön áll, álbetörésekről tájékoztatta őket: azt hangoztatta, hogy nagy sereg tört be Székelyföldre.⁸² Végül elismerték a megelőző csapás szükségességét („ő előzze meg Báthory Zsigmondot, mintsem ő üssön Erdélyen”),⁸³ de az udvar csak titokban támogatta, hivatalosan elutasították.⁸⁴ Ugyanakkor meg kell említeni, hogy volt alapja a megelőző csapásnak: Zamoyski kancellár a varsói szejm előtt elmondta, hogy: „most az ideje, hogy a kukacot a sajtból kivegyük”.⁸⁵ Hogy elaltassa a gyanút, Mihály vajda cselhez folyamodott: ahogy 1599-ben Báthori András bíbornok-fejedelemben, úgy most a moldvai vajdában is elaltatta a gyanút. „Állandó barátságról” biztosította vajdatársát, emellett dinasztikus kapcsolatra akart Jeremiással lépni: Petrasko nevű fiát Jeremiás lányával akarta összeházasítani. Ezzel egyidőben Zsigmondot meg akarta öletni, de ha ez nem sikerülne, akkor az olasz származású Murald követnek arról kellene tájékoztatni Zsigmondot, hogy Mihály vajda ki akar vonulni Erdély területéről Brassó és Fogaras kivétel, és támogatná, hogy ismét ő legyen Erdély fejedelme. Szavainak hitelét azzal támasztotta alá Báthorinak, hogy Florica nevű lányának a kezét neki adja.⁸⁶ Végül is ez az opció valósult meg.

Jellemzően kétféle külpolitikájára, a császári és királyi biztosokat Teodosie logofétra bízta, és nem engedte, hogy kövessék a hadjáratra, ami Rudolf kívánsága volt, de a török és tatár követség vele tarthatott. Mihályra jellemzően egy hatalmas seregről írt Mátyás főhercegnek, amit Jeremiás és Zsigmond vezet.⁸⁷

A Moldva elleni hadak főparancsnokának Székely Mózes, Báthori István kiváló katonáját jelölte meg, míg az elődandárt Barcsai András vezette. Taktikája a meglepetésszerű támadás volt, illetve bízott a moldvaiak támogatásában is. A győzelem könnyen jött, ugyanis

⁸¹ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 527.

⁸² Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 158.

⁸³ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 159.

⁸⁴ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 134.

⁸⁵ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 153.

⁸⁶ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 158.

⁸⁷ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 159.

Báthori Zsigmond Szucsevában tartózkodott, inkább pihent, mint politikai gondokkal törődött volna, Jeremiás vajda meg Tatros várában egy lakodalomra volt hivatalos. A hír hallatára a régi főváros, Szucseva környékén csoportosította a seregét, ahol viszont katonái Mihályhoz álltak. A háború első szakaszában kardcsapás nélkül nyert Mihály. Utána Jeremiás Chocim várába vonult vissza, útközben pedig a felperzselt föld taktikáját alkalmazva, mindent elpusztított. A chocimi csatában ugyan Jeremiás megint vesztett, de a vár erős falai kitartottak, és sehogy sem tudta megszerezni Mihály vajda.

Közben a szegény Moldva nem tudta fedezni az ott állomásozó sereg kiadásait, így kényszerrekvirálásokra kényszerültek. De mivel meg akarta kímélni új szerzeményét a vajda, ezt megtiltotta, és büntetést helyezett kilátásba. Ugyanakkor ez a büntetés nem volt egyenlő: egy havasalföldi katonára csak botütést, míg egy magyarra halálos ítéletet mondott ki. Egyik ilyen eset az általunk vizsgált Sibrik-családot személyes konfliktusba hozta Mihállyal. Történt ugyanis, hogy Sennyei Pongrác és Sibrik György (nem tudjuk melyik testvér rokona lehetett) hét katonáját rekviráláson kapták. Minden magyar kiállt mellettük, még parancsnokok is, mivel jó katonáknak ismerték őket, de Mihály, amint eltávoztak, azonnal lefejeztette mind a hét magyart.⁸⁸ Ezután távozott a vajda, és visszatért Gyulafehérvárra, hogy a készülődő lengyel támadás miatt segítséget kérjen Rudolftól. A magyar tiszteket Moldvában hagyta. Ez kiváló alkalom volt az ott maradt magyar parancsnokoknak, hogy visszahívják Báthori Zsigmondot: mind Székely Mózes, mind Sibrik Gáspár „átkeltek a Neszteren”.⁸⁹ Sibrik itt találkozott egykori urával, és a lengyel kancellárral folytattak tárgyalásokat Zsigmond visszatértéről. Ezt Mihály 1601-ben íródott memorandumából tudjuk, aminek hitelt adhatunk, gondoljunk csak Erdély siralmas állapotára. Mihály helyzete 1600 nyarára egyre reménytelenebb lett: tovább romlott a kapcsolata a magyar királlyal, az időközben nagyon megemelt adók (eddig portánként 3 forintot szedtek, ezt felemeltette 16-ra), amelyek a seregfenntartást szolgálták, a széke-lyeket támogató politikája és az egyre több bojár beáramlása szembeállította az erdélyi magyar arisztokráciával.

A vajda, rá oly jellemzően, kitalált egy merényletet. Hogy magát mentse a király előtt, azt hangoztatta, hogy a Moldvában tartózkodó magyar urak, például Székely Mózes, Sibrik Gáspár és Makó György, Báthorival és Zamoyskival szövetkeztek a megöletésére, mert így lengyel segítséggel visszahelyeztethetik a fejedelmi székbe Zsigmondot. Ezt még a felek levélben is megfogadták. Mihály még azt is jelzi, hogy Zsigmond terve az, hogy elfogadtassa,

⁸⁸ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 163-164.

⁸⁹ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 234.

de ha ez nem sikerülne, akkor Makó György személyesen lőné le.⁹⁰ Mivel Mihály nem tudta, milyen irányból várható a lengyel betörés, állandóan váltogatta táborhelyét.⁹¹

De nem ez volt az első alkalom, hogy Sibriket megvádolta volna, hogy nem lojális hozzá. 1600. február 11-én Gyulafehérváron kelt egy levél a magyar királynak, Székely és Ungnád kémek/követek által, akik arról tájékoztatták Rudolfot, hogy a vajda le akar számolni belső ellenzékével. Naprági Demeter kancellárt, Kornis Gáspárt, Bodoni Istvánt és Sibrik Gáspárt a pozsonyi országgyűlésre akarja küldeni, mint követeket, hogy ott Mátyás főhercegtől segílyt kérjenek. Ott akkor fogságba vetheti őket a király. De az ellenzékiek ezt megtudták, és nem mentek Pozsonyba.⁹² Egy 1600. február 15-én kelt levél pedig – szintén a két királyi követ – azt ecseteli az uralkodónak, hogy Mihály Bodonit és Sibriket, kik az uralkodó legnagyobb ellenfelei Erdélyben, nem küldi a pozsonyi országgyűlésre, hogy ott elfogathassa Mátyás főherceg.⁹³ Ebből két dolgot vonhatunk le: egyrészt, hogy még a moldvai akció előtt is szervezte az ellenállást, de túl jelentős személy volt ahhoz, hogy kivégeztesse, emellett valószínű, hogy szükség volt a tapasztalatára Moldva ellen, ezért volt ő is Brassónál a hadjárat kezdetekor, illetve ő volt „Mihály hadainak főkapitánya” Moldvában.⁹⁴

Mihály vajda a Zsigmond-párttal már véglegesen le akart számolni, éppen ezért megpróbálta elfogatni az árulókat”. Ezért valami ürüggyel maga elé idéztette Székely Mózes, Sibrik Gáspárt és Makó Györgyöt, de megtudták, és Lengyelországba menekültek Báthori Zsigmondhoz, köztük Sibrik is. Mátyás főhercegnek az emberei a következőt írják: „A mit Csáky Istvánnak feleltünk Tordáról 21-én írt és Bástához küldött levelére, megláthatja Fenséged a mellékelt másolatból. A kígyók, melyeket a vajda Fnged és az saját kárára kebelében melengetett, Zsigmondhoz és a törökhöz állanak. Tudják a vajdának minden titkát, és így sokat árthatnak az erdélyi dolgokban, mert Székely Mózes főparancsnok volt, Sibrik, a kinek nagy neve van Erdélyben, szintén nagy tisztséget viselt, Csáky nem ír most több újságot: „er wär selbst gern waida” Erdélyben ferdén indulnak a dolgok”.⁹⁵ Egy másik jelentés szerint: „Csáky István írt, küldjük. Látszik abból, hogy a Zsigmond-párti töredék, amely a vajda titkait és hadi mesterségét ismeri, sokat fog árthatni neki és ő fgének Erdélyben Lengyelországból. Aggódunk, hogy Székely Mózes túllesz Huszton 5-6 mfdel, nem tudjuk volna-e ott valaki, a ki feltartóztathatta volna; Sibrikkel együtt ment, a ki legnagyobb rosszakarója ő fgének. E

⁹⁰ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 234.

⁹¹ EOE IV. kötet: 387.

⁹² Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 480.

⁹³ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 98.

⁹⁴ EOE IV. kötet: 387.

⁹⁵ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 575.

kettőnek kiszökése nagy zavart és vérfürdőt fog előidézni”.⁹⁶ Azt is jelzi a fent említett iratában Mihály vajda, hogy ez a csoport még a Rzeczpospolitából is szervezte az ellenállást, és ezért álltak az erdélyiek el Mihálytól.⁹⁷

Meg kellett érnie ura újbóli, és egyben utolsó vereségét, ami véglegesen eldöntötte, hogy Báthori Zsigmond sose lehetett többé fejedelem Erdélyben. Goroszló (1601. augusztus 3.) mellett végső vereséget szenvedett Basta és Mihály hadaitól. Sibrik Gáspár 1602-ben, természetes halállal halt meg.⁹⁸

A kutatások folyamán rábukkantunk Sibrik Gáspár, és az erdélyi Sibrikék ezen ágának részleges birtokviszonyaira (nem teljes birtokleírásról van szó, hanem öröklési kérdésről): az Erdélyi Királyi Könyvek kolozsvári kiadása tartalmazza azt az idézett részt, ahol Sibrik Péter testvére hagyja örökjogon a felsorolt birtokokat, részirtokokat, ha fiúörökös nélkül hal meg. Illetve két rendelkezésről beszélhetünk, mivel az első a gyulafehérvári káptalan jelentése 1589. június 1-jén (1138. sz.), míg a másik egy fejedelmi oklevél négy nappal később, amely ezt elfogadja (1143. sz.). Íme a két oklevél: „1138. 1589. június 1. (dom. p. Corp. Chr.) A gyulafehérvári (AlbTr) káptalan levélkeresői bizonyítják, hogy Zarwaskend-i Sibrik Gáspár (e) testvére (germ): Péter (e) iránti szeretetéből, férfitódok nélküli halála esetére neki, valamint utódainak és örököseinek adja örökjogon, haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt alábbi jószágait: a Sarkad nevű kastélyt a szomszédságában fekvő nemesi udvarházhellyel együtt, melyet most bizonyos jobbágyok laknak, továbbá a Sarkad, Keotetarcza, Keotegran[!], Ant, Remete, Keoteoeossy másként Sarkadeossy, Eczen, Meggies, Martontelek, Herpan birtokbeli népes részjóságokat, a Keotegran-i nemesi udvarházhelyet, melyet bizonyos parasztok bírnak[?], a Belseok, Szemcze, Nyek prédiumokban levő részeket, a Mezeozel nevű (Byhor vm) erdőből egy részt, Bankamoras (Zarand vm), Olahfenes, Magyartotfalu birtokokat és a Zentmihaltelke-i, illetve Thamasfalwa-i (Colos vm) részjóságokat.”⁹⁹ és „1143. 1589. június 4. (in Alba Iulia, IV. Iunii) Zarwaskend-i Sibrik Gáspárnak (e) kérésére jóváhagyólag átírja a gyulafehérvári (AlbTr) káptalan levélkeresői 1589. június 1-én kelt oklevelét (1138. sz.) a kérelmezőnek testvére (germ): Sibrik Péter javára tett adományáról. A maga részéről pedig Sibrik Gáspár férfitódok nélküli halála esetén, szolgálatai jutalmául Sibrik Péternek, valamint utódainak és örököseinek adományozza az elnyert jószágokban levő királyi jogát

⁹⁶ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 561.

⁹⁷ Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története: 234.

⁹⁸ Monumenta Hungariae Historica Scriptores VII. Gróf Illésházy István nádor följegyzései (1592-1603) és Hídvégi Mikó Ferenc históriája (1594-1613) Bíró Sámuel folytatásával Pest, 1863. 270.

⁹⁹ Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I.: 312.

is.”¹⁰⁰ Innen az első szövegből kiválogattuk a települések neveit, és egy bihari települési történeti-etimológiai szótár és a térképvázlat segítségével¹⁰¹ beazonosítottuk a legtöbb települést, és megjelöltük a térképen azt a területet, ahol ezek a települések feküdtek: Sarkad, Kötetarcsa, Kötegyán, Ant, Remete, Sarkadősi, Meggyes, Martontelke, Herpály, Belsok, Nyék, Oláhfenes, Magyartótfalu. Ha elhelyezzük a térképen, azt fedezhetjük fel, hogy ezek a „megfejtett” községek (Herpályt kivéve) a vármegye délnyugati részén fekszenek közel a megyehatárhoz (2. sz. melléklet). Így az is valószínű, hogy a Zaránd megyei Bankaromas és a Kolozs megyei Tamásfalva valószínűleg, a birtoktest egybetartása miatt, szintén közel feküdhetett a bihari határokhoz, de ez csak feltételezés.

Sibrik Gáspár felesége Moyses Kata volt (családja Temes megyéből származott),¹⁰² aki férje halála után ismét megházasodott, a kiemelkedő jelentőségű erdélyi politikussal, nemessel, Kamuthi Farkassal, aki Báthori Gábor rendíthetetlen híve volt. Választásában szerepet játszott, hogy a Sibrik-birtokok egy része közel esett a Kamuthiakéhoz, Farkas még Szentlászlót, Oláhfenest és Kislétát átadta Moyses Katának, és lányának, Sibrik Zsófiának.¹⁰³ Kamuthi Farkast a korának történetírói nagyon sötét képpel festették meg, és hasonlóan sötét képet kapott Moyses Kata is. Kemény János szerint a politikai előmeneteléhez felhasználta a feleségét is: felkínálta a fejedelemnek, aki ezt örömmel vette (nem volt szokatlan ez Báthori Gábor udvarában), amiért ellenszolgáltatásként Kemény szerint Kamuthi a gyalui váruradalmat kapta. Ekkor született meg Moyses Katáról az a mondás, amit mindenki említett Báthori Gábor fejedelemsége alatt: „Tarts fiam, Kata, Gyalu váráért”.¹⁰⁴

Felfedeztünk továbbá egy harmadik testvért, akinek eddig csak a neve ismert, és az, hogy ő volt Sibrik György birtokainak részben örököse. Ő volt Sibrik Péter. Felbukkant a fentebb idézett káptalani oklevélben is, de mivel később Moyses Kata gondoskodott a birtokokról, elképzelhető, hogy Gáspárnak volt egy kiskorú fia. Az ő nevében pedig anyja járt el. Sibrik Györgytől a váradi kőházát kapta: „1589. január 7. (in Alba Iulia, VII. Ianuarii) Hűséges szolgálatai jutalmaként Varad-i familiárisának: Zarwaskend-i/Sarwaskend-i Sibrik Péternek (e), valamint utódainak és örököseinek adományozza örökjogon haszonvételeivel, tartozékaival és a benne levő királyi joggal együtt a magvaszakadt Sibrik György (e) Varad-i várkapitánynak a város Vadkert nevű utcájában levő, a vajda Varad-i familiárisa: Ladani János

¹⁰⁰ Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I.: 313.

¹⁰¹ Rácz Anita: A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára Debrecen, 2007.

¹⁰² Gróf Lázár Miklós: Erdély főispánjai (1540-1711) Századok, VII. közlemény, 1888. 510.

¹⁰³ Báthory Gábor és kora, szerk.: Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila Debrecen, 2009. 191.

¹⁰⁴ Báthory Gábor és kora, 192.

(e) és Varad-i Barbely János (n) házával szomszédos kőházát.”¹⁰⁵ Eddig kutatásaink alapján még azt sikerült kideríteni Péterről, hogy ő is harcolt a livóniai háborúban, mint Báthorikatona.¹⁰⁶

Mint ahogy fentebb utaltunk rá, Sibrik Gáspárnak volt törvényes fiú utóda feleségétől, Moyses Katától. Ha nem lett volna, a rendelkezés szerint mindent Sibrik Péter, vagy ebből kiindulva az ő utódai, kapták volna meg örökjogul. Ugyanakkor Bethlen Gábor Kamuthi Farkasnak adta Sibrik Gáspár fiának, Ferencnek magvaszakadtával annak oláhfenesi birtokát.¹⁰⁷ Időben csakis szűkíteni tudjuk, hogy mikor is halt ki Sibrik Gáspár ága, ugyanis eddig biztos évszámhoz nem tudtuk kötni ezt az adományt: Kamuthi 1626-ban halt meg,¹⁰⁸ tehát ha Bethlentől kapta birtokadományként, akkor az csak 1613 és 1626 között történhetett meg, mivel Bethlen Gábor 1613-tól töltötte be a fejedelmi címet.

¹⁰⁵ Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I.: 253.

¹⁰⁶ Veress Endre: Bárhory István lengyel király udvari számadáskönyvei: 71.

¹⁰⁷ Gróf Lázár Miklós: Erdély főispánjai (1540-1711) Századok, VII. közlemény, 1888. 512.

¹⁰⁸ Gróf Lázár Miklós: Erdély főispánjai (1540-1711) Századok: 511.

Összegzés és konklúzió

SIBRIK GYÖRGY	SIBRIK GÁSPÁR
Báthori István feltétlen híve	Báthori Zsigmond hű katonája
Autonóm személy	Személytelen végrehajtó
Mindenben segíti urát	Legrosszabb helyzetben is kitart
A Báthoriakhoz a végsőkig hűségesek	

Ebben a táblázatban azt szeretnénk reprezentálni, hogy milyen volt a testvérek kapcsolatai fejedelmükkel. Sibrik György, a király egyik fő támogatója, nyilvánvaló, hogy kitartott nem csak István, de a Báthori-család mellett is, elvégre neki köszönhetette egzisztenciáját a bakabányai incidens után. Azt természetesen nem is tagadhatjuk, hogy jó képességű, valószínűleg tanult (ha abafáji Gyulai írt neki beiktatására válaszlevelet). Bár végrehajtotta ura parancsait mind követként, mind váradi kapitányként, de szüksége volt saját diplomáciai érzékére, gondoljunk csak a Hármastanács létrejöttére. Akármilyen pozíciót is kapott, maradéktalanul végrehajtotta a feladatokat, és általában sikerrel is járt. Az öccse talán csak egy dologban hasonlított Györgyre: szintén feltétlen hűséggel adózott a Báthori-családnak, még egy olyan rossz fejedelemnek is, mint amilyen Zsigmond volt. Bátyjával ellentétben nem tekinthetjük autonómnak, mindinkább a fejedelmi akarat végrehajtójának, egy személytelen gépezetnek, aki nem habozott még egy olyan kényes helyzetben sem, mint amilyen a főurak kivégzése volt 1594-ben. Javára írandó ugyanakkor, hogy mikor Zsigmond 1599-ben elmenekült saját politikai hibái elől, ő nem megy vele, hanem a schellenbergi csatában Báthori András oldalán harcol, majd ezt követően is szervezkedik Vitéz Mihály ellen.

SIBRIK GYÖRGY	SIBRIK GÁSPÁR
Lengyelországi lovas csapatok vezetője	Lengyelországi magyar huszárok parancsnoka
Várkapitány (Zawolocz, Newel)	A fejedelmi testőrség (kék darabontok) kapitánya (moldvai hadjárat, 1592)
Lengyelországban harcoló magyar csapatok főparancsnoka	Nemesi ifjak vezetője (Schellenberg, 1599.)
	Mihály vajda megbízásából a Havasalföldön tartózkodó erők alparancsnoka
	Mihály vajda ellen lázadók egyik vezetője

A második táblázatban a Sibriek katonai pályafutása közt tettünk különbséget, ami szintén szemmel láthatóan különbségeket mutat. Sibrik György nagyon hamar előrelépett a ranglétrán: még 1579 januárjában lovaskapitány, majd a stratégiai fontosságú Zawolocz felett parancsnokolt Király Alberttal együtt, aki a későbbi tizenöt éves háború erdélyi hadvezére lett, 1580-ban pedig, amikor visszatér Erdélyből, már az egész lengyelországi magyar seregek parancsnoka. Míg az első poszt alighanem harcokban való részvételt jelentett, a várkapitányság és a főparancsnokság sokkal inkább szervezési-politikai feladatot rótt ki a viselőjére. Természetesen ezzel nem a katonai képességeit vonnánk kétségbe, hanem azt feltételezzük inkább, hogy kitűnt a többi magyar katona közül, és István király nem kívánta a harcmezőn elveszíteni. Inkább magasabb pozíciókba helyezte. Sibrik Gáspár helyzete egészen máshogy alakult: jelen volt majdnem minden fontosabb katonai akcióban, Livóniától Moldván át Schellenbergig. Valószínűsíthető, több más erdélyi katonával egyetemben, hogy a lengyel hadjáratban kitűnt, ezért is számíthatott rá a fejedelmi udvar. Bátyjával ellentétben személyesen vett részt a majd minden harcban, azt is mondhatnánk, hogy a klasszikus katonapályát futotta be.

SIBRIK GYÖRGY	SIBRIK GÁSPÁR
Bihari főispán (1580, 1582-85)	Nem töltött be fontos politikai pozíciókat
Az oroszországi béketárgyalások királyi főbiztosa (1581-82)	Vitéz Mihály ellenzékének egyik vezetője(?)
Váradai főkapitány (1585-86)	

Ez az összevetés mutatja a legnagyobb különbséget a két testvér pályafutásában: Sibrik György valóságos politikus, akit a király felkarolt. Alig, hogy egy évig harcolt, és kérte visszatérését Erdélybe, nyomban bihari főispán lett. Gondoljunk csak bele abba, hogy milyen fontos személy lehetett Krakkóban, ha éppen őt küldi tárgyalni az orosz diplomatákkal Báthori István, és nem egy lengyel tisztviselőt. És azt se feledjük, hogy a váradai kapitányság – ami a fejedelem után a második legfontosabb pozíció – posztjára is kiváló embereket neveztek ki az Erdélyi Fejedelemségben. Továbbá valószínű, hogy tudott István király törökellenes terveiről is. Ezzel szemben az öcs valószínű, hogy a katonai pályával megelégedett, ugyanis Zsigmond alatt is csak ilyen posztokat töltött be. Azt ugyanakkor megfontolhatjuk, hogy akkor, amikor Mihály lett Erély ura, bekapcsolódott a zűrzavaros politikai helyzetbe, Mihály szerint még lázított is.

A dolgozatunk és eddigi kutatásaink végén szeretnénk hangsúlyozni, hogy ez a dolgozat egy részeredmény közlése. Ezt a témát mindenképp bővíteni kell, adatokkal kiegészíteni, a kutatás folyamatálmélyíteni. Távlati célunk, hogy megismertessük a magyar érdeklődő közönséget a fejedelemkori Erdéllyel, a Báthori-korszakkal és a Báthori-korszak más személyiségeivel.

Mellékletek

Abafáji Gyulai Pál válaszlevele Sibrik Györgynek

Közlve: Bethlen Farkas Erdély történetének III. kötetében

„Ugron István által hozott leveledből megtudtam, hogy kapitányságod kezdete valamennyi rendnek kedvére volt, adja a legkönyörületesebb Isten — amit, remélem, isteni Felsége meg is fog tenni —, hogy a dolog közepe és a vége is legyen a kezdethez hasonló, és hogy az elvállalt tisztség — amelynél sem komolyabb, sem fáradtságosabb nincs Erdélyben, kivéve a kormányzói hivatalt — váljon Isten dicsőségére, a fejedelem méltóságának gyarapodására, az ország hasznára, a te jó híredre és tisztességedre. Tudom, hogy mint az általad végzett korábbi dolgokban, úgy a mostaniakban is kérni és várni fogod az isteni segítséget, de meg vagyok győződve arról is, hogy azokat eszközöket, amelyeket Isten a becsület és a hírnév növelésére adni fog, magadban fogod keresni: tudniillik a tehetséget, okosságot, a hivatalviselésben az igyekezetet az emberséget és más erényeket, amelyeket a tisztességes előmenetel érdekében Istentől kapunk születésünkkor, idővel pedig a sok dologban való jártassággal és azok megtapasztalásával gyarapítjuk. Ezeket az erényeket az embernek keresnie, és egy életen át gyakorolnia kell, amihez Isten áldása és segítsége szükséges. Mint egykor Cato a római szenátusban Julius Caesar rosszindulatú véleményével szembeszállva, többek között így tört ki: jó tanácsaid, éberséged, igyekezeted alapján az ügy jó kimenetelét jósolják, de ha a nyugalomra adnád magad, hiába hívod majd segítségül Istent régi bölcsék általánosan ismert közmondása szerint: az istenek mindent fáradtság ellenében bocsátanak áruba. Hallom, hogy téged ebben a legújabb hivatalodban mindenki nagy szeretettel és megbecsüléssel fogad, ami jó előjel, és méltán szolgál megelégedésedre; de tudom, hogy mérlegeled: a dolog elején az emberek szeretetének és megbecsülésének nincs alapja, ugyanis addig kevés okot adhatott a szeretetre. Mások szeretetének és megbecsülésének alapja a hozzájuk való alkalmazkodás és az ő ragaszkodásuk, akik rád támaszkodnak; ami ha nem lesz az emberek ínyére, a szeretet azonnal eltűnik, és nem marad semmi a megbecsülésből, csak annak látszata, ami ha nem a szeretetből fakad, megbecsülésnek sem nevezhető. Hidd a világon semmi sem olyan nehéz, mint ma 3 ok szeretetét a magunk számára megőrizni, ezt minden idők leghíresebb népeinek számtalan példájával szemléltetni tudnám, mivel azonban nem könyvet, hanem csak levelet van szándékomban írni, azt is gyorsan, csak két, erényeik által kitűnt férfiút idézek emlékezetbe, akik életéről és ragyogóan viselt dolgairól csupán néhány szót mondok el. Nem titok előtted, milyen helyzetben volt Rómában Scipio, Karthágóban pedig Hannibál, akik erényei folytán mind a római, mind a karthágói birodalom sokáig biztonságban volt, és mindketten igen erős hadseregeket vertek meg, idegen országokat hódoltattak hazájuk számára, mégis mi volt nagy szolgálataik jutalma? Karthágó Hannibált száműzetésbe küldte, Scipio a rómaiak szégyenletes hálátlanságát tovább nem tudván elviselni, a saját kis Liternum nevű falujába vonult vissza, és önkéntes száműzetésben életét ott fejezte be, végrendeletében meghagyva, hogy tetemét ne a hálátlan Rómában hantolják el.

A mi korunkból is tudnék példákat felhozni, amelyekből kiviláglik, milyen nehéz megszerezni, de még nehezebb megtartani az emberek szeretetét. Az egész földkerekségen van-e igazságosabb, emberiesebb, könyörületesebb fejedelem, mint a mi legkegyelmesebb királyunk, István? De jól tudod, hogyan állnak az ő dolgai alattvalóinak nagyobb részénél, aminek semmi más oka nincs, mint az emberi természet változatossága, szokásai, vágyai és az ezekben való állhatatlansága; három ember sem tud egyetlen dologban sem egyetérteni, ami ma tetszik valaki-

nek, holnap is gyávanak nem tetszik. Bármit teszel, ez jó, az pedig rossz dologként fogadja, ha valakinek adsz valamit, a másik, ha nem részesítéd belőle, azt fogja hinni, hogy azt erőszakkal elvetted tőle. Ha egyikkel vagy másikkal bizalmas beszélgetést folytatsz, és tanácskozol velük, a többiek pedig elhanyagolod, azok azt fogják hinni, hogy őket semmibe veszed, és így lassanként csökken az emberek szeretete, gyűlölete és irigysége viszont növekedik. A hivatalban soha senkit nem találnak olyan emberségesnek és annyira alkalmasnak, hogy leváltását beosztottjai ne várnák; ha pedig mást kapnának, azzal sem lennének megelégedve, és ismét mást óhajtanának. Az emberek megrögzött szokása a jelen megvetése, a jövő felé fordulás és a múlt dicsérete. Ezért aztán a régi bölcsök a nép szeretetét a tenger nyugalmához, a nyári szellőhöz és a téli napsütéshez — amelyeknél semmi sem változékonyabb — szokták hasonlítani.

Ezeket csak azért írom neked, hogy ne örvendj túlzottan az emberek mostani szeretetének, amelyet éppen a hivatalba lépésed kezdetén nyilvánítottak irántad, sőt szüntelenül ösztönözzenek inkább az éberségre és az ügyek szorgos intézésére, hogy abból az tűnjék majd ki, hogy nem méltatlanul szerettek és becsültek már kezdettől fogva. De a penna úgy eltántorodott, hogy többet írtam, mint amennyit akartam, ami irántad való érzelmeimet tanúsítja, bár nem vagyok képes arra, hogy tanácsot adjak neked, különösen olyan dolgokban, amelyekben nem vagyok jártas, sem nem tagadhatom, hogy te azokat nálam jobban ismered, mégis tudd meg, hogy arról, amit te csinálsz, én is ugyanazt gondoltam, hogy csinálnod kell. Megítélésem szerint mostani tisztségedben mindig tartsd eszedben, visszhangozzék benned ez a három: újonc vagyok, Várad élén állok, Ghiczy János örökébe léptem. Ezeket röviden megmagyarázom neked.

Először: „újonc vagyok”. Ez a szó, mivel újonc vagy éppen a tisztségben, arra figyelmeztet, hogy nehogy azt hidd, mindent tudsz, amiben korábban nem voltál jártas; az embert segíti ugyan az éleslátás és a józanság, hogy dolgaidban biztosabban haladhass előre, mégse bízz annyira képességeidben, hanem minden dologról tárgyalj, kutass, kérj tanácsot azoktól, akik az efféle dolgokban már nagy tapasztalatot szereztek. Igen sokan és gyakran fognak hozzád fordulni híreket hozva, vagy panaszaiikkal, tanácsot, vagy segítséget, vagy valami mást kérve tőled, de ezekkel kapcsolatban, különösen az elején, ne dönts elhamarkodottan; mert amilyen választ ad valaki először, sokszor Úgy intézik és hajtják végre az egészet. Ha tévedtél, az a másinak kárára, neked gyalázatodra szolgál. Ha azonban, miután te valakinek válaszoltál, és valaki érezteti, hogy máskor hasonló ügyekben nem úgy döntöttél, és emiatt egyszer a már megadott választ megváltoztatod, természetedből fakadó elhamarkodottsággal, simaszavúsággal, és a dolgok iránti tudatlansággal fognak megbélyegezni. Biztosabb tehát mások tanácsával élni, nehogy kapkodásod miatt más kárt szenvedjen, jó híred pedig bemocskolódjon. Ha ugyanis mások tanácsából kifolyólag hibázol, azt nemcsak egyedül neked róják fel, hanem az elkövetett hibát azoknak is felróják, akik a döntéshez tanácsot adtak, ha pedig döntésedet egyedül hoztad, örvendeni fognak megszegyenülésed miatt, és annál szívesebben fogják bünyödként terjeszteni, mert velük nem tanácskoztad meg az ügyet.

Nem szólok arról, hogyan kell feleletet adnod a németeknek és a törököknek, ugyanis tudom, hogy amikor erre sor kerül, a kormányzó úr megkérdezése nélkül semmit sem fogsz tenni, hanem a környék nemeseire, katonáira, polgáira és parasztjaira vonatkozó döntésekről beszélek, akiknek az ügye első látásra ugyan könnyűnek tűnhet, mégis végül sokszor fog tanulsága szolgálni, hogy jobb lett volna a döntésbe vagy másokat bevonni, vagy azt későbbre halasztani. Ezt azonban a helyi hagyományok, a lakosság szokásai, a törvények és az erkölcsök megismerése meg fogja könnyíteni. Röviden tehát az első mondat, vagyis hogy „újonc vagyok”, az új hivatali idézzé emlékezetedbe.

Következik a második, mégpedig: „Várad élén állok”. Nevezetes tisztséget töltesz be, ugyanis nemcsak Várad várának főkapitányságát, hanem Bihar megye főispáni méltóságát is, amelyek közül csak az egyik önmagában is, a másik nélkül, nehéz hivatal. De akik ennek a tartománynak az állapotát és a törvények nyugalalmát mérlegelik lelkükben, és fejedelmeink is egykor és bölcsen határoztak, hogy ugyanazt teszik Várad főkapitányává, akit Bihar megye főispánjának (mivel az a vár az egész megye védőbástyája), aszerint, hogy „Egy kolostorban ne legyen két apát”. Ami pedig a kapitányi tisztséget illeti, megítélésem szerint számodra az első a helység helyzete legyen, amely két szomszéd, tudniillik a török és a német közt van, akik közül az egyiknek óriási ereje van, a másik pedig hozzáértésben és ügyességben tűnik ki; a legnagyobb művészet ezek közé úgy beilleszkedni, hogy se az egyik, se a másik ne szedjen rá. Most ugyan nem kell félni a németek nyílt ellenségeskedésétől, akiknek a célja a zavarkeltésben és a rémhírek terjesztésében és effélékben nyilvánul meg, hogy a törökök előtt veszélybe sodorjanak benneteket. Ennek megghiúsítása érdekében a szóra szóval, a rémhírekre pedig rémhírekkel kell válaszolni. A törököknek pedig be kell bizonyítani, hogy ha a németek gyanúba akarnak titeket keverni előttük, pórul fognak járni.

A törökökkel óvatosabban kell eljárni; általuk ugyanis Isten úgy büntetett meg minket, hogy Erdély tőlük függjön, nekik adót fizessen, és bizony azt kell hinnünk róluk, hogy miként a többi keresztényt, úgy minket is velük született gyűlölettel üldöznék, és nem nekünk, hanem inkább saját maguknak kedveznek; ezért őket, akiknek annyi lehetőségük van ártani, és barátságukat is csupán saját hasznuk érdekében nyilvánítják ki, nem szabad Isten ostoraként szántszándékkal ingerelni. Az oszmán Portáról általában a következőket szeretném értésedre adni, mivel ezzel kapcsolatban személyesen kevés, illetve semmilyen tapasztalatod nincs: legfőbb feladatod örködni a török végeken, úgy alkalmazkodva hozzájuk, hogy az őket ért károk miatt a Porta meg ne sértődjék. Az oszmán Porta kiadott ugyan egy rendeletet a végvári parancsnokoknak, hogy a szomszédoknak — vagyis a ti alattvalóitoknak — nehogy valamilyen kárt okozzanak, de ha látni fogják, hogy te éber vagy, és őket rajtakapod a kártevésben, és nem kíméled, inkább fogják megtartóztatni magukat a portyázóitól. Ha tehát ilyenkor valami csapás éri őket a tiedtől, azt eltitkolják, és inkább elhallgatják a Porta színe előtt, mint hogy bármilyen panasszal élnének ellened. De a későbbi bajok elkerülése végett előnyösebb inkább azon iparkodni, hogy a rablók és fosztogatók ne törjenek be a ti felségterületekre, mint azokra; akiket ott találtak, bírsággal és büntetéssel szítani. Következésképpen szükséges, hogy nyíltan vagy titokban, de valamilyen ürüggyel kémeid szüntelenül ide-oda járjanak, akik általa szomszédok szándékairól alaposan tájékozódhatsz. Ha hírt kapsz készülődő betörésükről ne fontolgasd, hogy vajon a tiédre vagy más területére akarnak betörni, hanem tüstént készülj fel, és lovasággal s a gyalogosaid hadi készségéről és létszámának növeléséről, valamint hadmozdulataidról terjessz hírt, a törökök szándékairól késedelem nélkül értesítsd a németeket, a németek szándékáról a törököket, hogy egyik is, másik is lemondjon tervéről, és maradjon határain belül.

Az efféle éberség, noha nem éri el mindig az annyira kívánt eredményt, amennyire óhajtanánk, kárt mégsem szenved sohasem, minthogy a halandók dolgai gyakran úgy fordulnak, hogy szándékukat és terveiket nem mindig képesek teljesíteni, ahogy a halász sem húz ki annyiszor halat a folyóból, ahányszor hálóját belemeríti, és az sem találja el mindig a célt, aki kilövi nyílát; aki azonban dárdájával sohasem választ ki biztos célpontot, az sohasem fogja eltalálni. A leleményesség és az éberség sohasem árt, sokszor használ, de a tunyaság és a közömbösség mindig káros.

Mit kell tenned a törökökhöz, és a németekhez írandó levelek küldésekor, hasonlóképpen a neked küldöttekre adandó válaszokban, vagy mi a teendő; amikor világosan vagy homályosan

kell válaszolni vagy értesítést küldeni — a dolgok és az idő arra megfog tanítani; aminek a végrehajtásához okosság és józan megfontolás szükséges, azzal az Isten megajándékoz téged. Ez tehát a véleményem a helyről és a szomszédságról hivatalodra vonatkozóan.

Ami pedig a vár ellátására, tudniillik élelmezésére, a lőszerekre, az erődítésekre és más hasonlókra vonatkozik, ezek, jóllehet szerfölött szükségesek, de mivel általános érvényűek, és ott már jó rendbe vannak hozva, fölösleges említeni, mivel legkegyelmesebb urunk nagy hasznára, az ellenség kárára és neved dicsőségére egy igen híres vár igazgatásában való jártasságod nem mindennapi bizonyítékát nyújtottad.

Az előzőek mellett hivataloddal kapcsolatban még felmerül az, hogy mennyire kell másokhoz alkalmazkodnod, hogyan kell először magadat, azután pedig azokat, akik neked engedelmeskednek, annak rendje és módja szerint megismerned. A te érdeked, hogy számba vedd, kit képviselsz ebben a tisztségben. Ne az járjon az eszedben, hogy te Sibrik György vagy, hanem az, hogy a váradi várfőkapitányi tiszttét töltöd be, amelynek méltóságáról megtisztelőbben értekezni nem tudnék, csak ha felsorolnám elődeidet, akik említését még ha itt mellőzöm is, mégis kiválóságukon elgondolkozva megértheted, hogy a váradi kapitánynak miképpen kell tisztségét betöltenie. Minél feljebb kerül a ranglétrán valaki, annál nagyobb emberség és nyájasság illik hozzá, de úgy, hogy a hivatala által megkövetelt méltóság és tekintély sértetlen maradjon.

Emberségre van szükség, ne bízzuk el magunkat, mindenkinek adjuk meg a tiszteletet, ok nélkül senkit se sértsünk meg, sem szokásaikon, sem magatartásukon ne induljunk fel, és mások ellen keljünk ki mennydörögve és élesen, eszünkben tartva, hogy a ránk ruházott hivatalt csak bizonyos ideig töltjük be, nem örökké, és ahogy emberségünkkel meghosszabbítjuk a hivatalviselés idejét, Úgy rövidítjük meg nyerseségünkkel.

Ezenkívül a kapitányi tisztség érdeke azt követeli, hogy ne elegyedjék a közrendűekkel sem beszédben, sem életvitelben, és ha valakinek szigorú parancsot ad, sehogy se tűrje, hogy az semmibe vegye azt, és szabja meg, hogy mindenki személyre való tekintet nélkül járjon el besorozásának megfelelően, és életét úgy alakítsa, mintha mindenki őt figyelné, úgy szólaljon meg, mintha mindenki őt hallgatná, és ekként mind tetteiben, mind szavaiban kerülje a szitkozódást, biztos lévén abban, hogy minden alárendeltjének erkölcsét jóban és rosszban a maga példájára alakítja.

Saját maga megismerése után ismerje meg azokat is, akik parancsnoksága alatt állanak, akiknek Váradon sokféle fajtája van. A kapitány ezért akkor alkalmazkodik jól az egészhez, ha mindenkinek külön-külön megadja a megfelelő tiszteletet, és ugyanakkor megtartja a távolságot velük szemben, azért nem zárjuk ki a megtisztelő közvetlenséget, az illedelmes tréfát, amely nem sérti mások becsületét, csak ismerjük meg jól azokat, akiket mulattat, és elfogadják azt, ér azokat, akik azoktól idegenkednek. Az ízetlen, sértő tréfaik miatt ugyanis sokak lelke elhidegül. Példa erre Bekes Gáspár, aki túlzó tréfaikkal növelte rosszakarói számát.

Legyen arra gondod, hogy ne válassz ki magadnak egyet a többiek közül, akivel egyedül elegedsz beszélgetésbe, tárgyalásba és tanácskozásba, mert iránta irigységet, magad ellen pedig gyűlölséget támasztasz. Egyetlen ember szeretete és tanácsa sem ér ugyanis annyit, amennyit sokak gyűlölete árt. Amit másképpen nem tudsz eloszlatni, csak ha mindenkihez egyformán alkalmazkods, ami lehetetlen, vagy ha azt az egyet a többiek iránti ragaszkodás mögé helyezed, ami nem méltó az állhatatos férfiúhoz. Ezek elkerülése érdekében kell a dolgok elején bölcsen viselkedni, ami így lesz, ha mások előtt bizonyítjuk, hogy nem helyezzük azt az egyet mindenki elé és akaratunkat sem az egyik, sem a másik fél ítéletének nem vetjük alá; Sőt

még hűséges barátunk is, akivel gyakran kell ügyeinkről beszélni, ha szeret minket, és tapasztalt ember, maga fog elgondolkozni azon, hogy legkevesbé sem illendő mindent az ő helyeslésével megtenni, ér bár nem minden találkozik az ő egyetértésével, mégis nemcsak hogy nem fogja rossz néven venni, hanem ellenkezőleg, ha elhatároznánk, hogy az ő tetszésének megfelelően cselekszünk, inkább arról akarna meggyőzni, hogy mások tisztelete fontosabb számára, amivel őt az irigységtől, magunkat pedig a gyűlölettől óvjuk meg. Amikor valakit rendre kell utasítani, a gyalázkodó és a becsületet sértő szavakat kerülni kell, ugyanakkor őrizkednünk kell attól, nehogy szokásunkká váljon, hogy míg az egyiket valamilyen vétség elkövetése miatt megrójuk vagy megbüntetjük, a másikat, aki hasonlóképpen hibázik, nem figyelmeztetjük; ebből származik ugyanis az emberek morgolódása és méltatlankodása.

Harmadik feladatod a vármegyéről, amelynek élén állsz, való gondoskodás. Erről nem érdemes hosszadalmasan értekezni. Mindenkinek tartsd tiszteletben a jogát — erre esküvel kötelezted magad —, és az igazságosság helyes útjáról sem kegy, sem adományok, sem félelem vagy gyűlölet ne térítsen le; a vármegye szabadságát őrizd meg csorbítatlanul, és a nemesiségnek add meg a nekik kijáró tiszteletet.

Azt sem szabad elhallgatni, sőt inkább hozzá kell fűzni az előzőekhez, hogy tudniillik, ha eltitkolni valónk van akár a fejedelem, akár a barátaink ügyeiben, ami nem a mi tisztünkre tartozik, akkor arról másokkal ne tanácskozzunk, és ne vegyük szokásba, hogy azt másoknak feltárjuk, mert sokszor az kárhoztat minket, akit beavatunk a titokba. Az ugyanis azt gondolja magában, hogy az ő titkát is megosztjuk mással, ahogy másik titkát elmondtuk neki, és ő sem merne bármit is bátran ránk bízni. Ha ezért valami felmerül, amit mások előtt el akarunk hallgatni, tartsuk meg Seneca híres mondását: „Amiről azt akarod, hogy más hallgassa el, először te hallgasd el.”

Ama három dolog közül, amit a levelem elején javasoltam kettőt, nevezetesen: „újonc vagyok”, „Várad élén állok”, magyaráztam egészen idáig azért, hogy gyakran gondolkozz el rajta. Most következik a harmadik, nevezetesen: „Hogy Ghiczy János örökébe léptem”; hogy milyen nagy ereje van ennek, és mi az értelme, néhány szóban elmondom. Ha az emberek nem epekednének titokban a hiábavaló dicsőség után, kíváncsok lennének mind a fejedelem, mind pedig a többi tisztség betöltője számára, hogy ugyanabban a hivatalban elődeik, akiknek a helyét betöltik, híres és dicséretre méltó férfiak legyenek, akiknek pusztán emléke útmutatásként és példaként szolgáljon ezek számára; de mivel gyarlóak vagyunk, és természet szerint jobban szeretjük a saját, mint mások hírnevét, ezért elszomorodunk, ha mások dicséretre méltóbban forgolódnak a tisztségekben, és mások dicséretét a mi gyalázatunknak tartjuk.

Amilyen nehéz híres elődök után, olyan könnyű alkalmatlanok után hírnevet szerezni. Nagy Sándor után Makedóniában eléggé dicsőfejedelmek következtek, de Sándor ragyogása valamennyiük erényeit elhomályosította, ezért a többiek képtelenek voltak hozzá hasonló dicsőítő szónoklatokat kiérdemelni. Ha Korvin Mátyás király örökébe nem László, hanem az a híres első Lajos lépett volna — akit a magyarok rendkívüli bölcsességéért és viselt dolgaiért varázslónak neveztek —, Mátyásnak semmiképpen sem jutott volna akkora hírnév és dicsőség. De egy ennyire nyilvánvaló dologban miért volna szükség példákra? Kétségtelen, hogy azoknak, akik arra törekcszenek, hogy nagy megbecsülést és dicsőséget vívjanak ki a maguk számára, annál körültekintőbben kellett eljárniuk, minél nagyszerűbb elődeik voltak. Milthiadész erényei olyan nagy nyugtalanságot oltottak utódaiba, Themisztoklészbe, Athén hadvezérébe, hogy amikor az általa véghezvitt nagy tettekről elmélkedett, még aludni sem tudott, hanem éjszakánként a Város utcáin járt-kelt, és amikor a barátai megkérdezték, miért teszi ezt, azt felelte: „Miltiadész hőstettei kiverik az álmot a szememből.”

Ezen a poszton elődöd Ghiczy János volt aki most Erdély kormányzója. Nem tudom, hogy emléke miként hagy téged aludni. Gálffy János nagy és bölcs lelkiülete, érett ítélete, egészséges tanácsa, embersége és minden dologban meglévő nagy tapasztalata nem marad rejtve előtted, mégis akkor, amikor az a hír kezdett terjedni, hogy a váradi kapitányságra léptetik elő így szólt hozzám: „Lám — mondta —, a köznép azt hiszi, hogy én leszek a váradi kapitány; azt azonban nem tudja, isten bizony nem találni egyetlen olyan tisztséget sem, amelyet Ghiczy János töltött be, én pedig utána el akarnám vállalni”. Végül sok érveléssel bebizonyította az előbb említett Ghiczy János igen nagy hozzáértését, előrelátó okosságát, éberségét, fáradhatatlanságát a munkában, a hadi dolgokban való nagyjártasságát és az összes többi erényét annyi dicsérőszóval sorolta elő, mintha semmilyen reménye nem lenne arra, hogy örökébe lépjen, sőt mi több, fölülmúlhassa őt.

Ezeket mégsem azért hozom fel, hogy reszkess a félelemtől, vagy kétségbe ess, hanem hogy az erről való elmélkedés minden órában Ghiczy kormányzó erényének utánzására sarkalljon; ennél ugyanis nem tudsz jobb példát szemeid elé idézni. Amikor a legnagyobb tekintéllyel a váradi ügyek élén állott, az életet az okossággal, az előrelátást az éberséggel, a törvények alkalmazását a méltányossággal, a beszédet az őszinteséggel kapcsolta össze, és nemcsak a fejedelem iránti, hanem a barátai iránti tisztelet miatt is sokszor elhanyagolta saját érdekeit; a hízelgők, a piperkőcök, a hazugok sohasem vetették bele reményeiket, hanem mindenki szérenységgel igyekezett kegyét kiérdemelni. Látták ugyanis, hogy a becsületességen és a szérenységen kívül nála semminek nincs helye, mivel a bölcs mondás szerint: „Hasonló a hasonlóak örvend.” És bizonyos, hogy a becsületnek, az egyetértésnek, a példás rendnek ott van csak helye, ahol a műveltséget értékelik, ahol nem bohóckodással, nem suttogással és nem ócsárlódással, hanem legjobb tudásuk szerint igyekeznek előjáróik tetszését alárendeltjei elnyerni. A főtisztviselők mások előtt saját példájukkal járjanak elől; amiben ugyanis észreveszik, hogy a kedvét leli, kegyét ugyanazzal akarják kiérdemelni.

De talán a fentebbieket nem is kell bővebben magyarázni. Én sem fogom jobban megterhelni magamat felesleges írogatással, sem téged annak olvasásával, különösen mivel Ugron is, aki neked ezt elviszi, türelmetlenül várja, hogy minél gyorsabban visszatérhessen hozzád.

Ezzel a levéllel éppen Úgy jártam el, mint Quintus Cicero testvérével, Marcus Ciceróval vagy Sallustius Julius Caesarral; Quintus Cicero egy rendelkezésfélét állított össze Marcus Cicero számára, hogyan nyerheti el a római konzulsgot, amiben Marcus a képzettséget tekintve sok Quintust felülmúlt, Sallustius pedig Juliust a dicső és bölcs hadvezért abban okította, hogyan kell a római birodalom ügyeit megfelelő módon elrendezni.

Ahogy azok hálásan fogadták a tapasztalatlanabbaktól őszinte szívvvel adott tanácsot, úgy te is fogadd el tőlem a nem nélkülözhetetlen de az irántad való szeretetből született javaslataimat. Én ugyanis hírneved és dicsőséged megalapozása érdekében mindent, amit tudtam, elmondtam és megírtam. Isten veled stb. Kelt Niepolomiczében 1585. augusztus 29. “

